

Runa Eugenie Røttereng Greiner

«Jeg er så fri at jeg har en mistanke om at jeg kan bli spilt et puss»

En lesning av Dag Solstads roman *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* i et intratekstuet forfatterskapsperspektiv

Masteroppgave i nordisk litteraturvitenskap

Trondheim, mai 2013

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap

Forord

Å skrive masteroppgave om Dag Solstads *Armand V.*, har vært en lang og veldig lærerik prosess. Jeg ble først interessert i Dag Solstads litteratur da vi leste hans roman, *16.07.41*, på et masteremne i nordisk litteraturvitenskap. Siden den gang har jeg bare hatt lyst til å lese mer.

Først vil jeg gi en stor takk til Linn og Line. Noe av det morsomste med prosessen var da vi leste oss gjennom hele forfatterskapet til Dag Solstad. Jeg er glad for at vi valgte å ha det samme utgangspunktet for masteroppgavene våre, det har gjort arbeidet enklere. Jeg vil takke min gode venn Hanne Julie for at du har hjulpet meg med å se over teksten og gitt gode råd. Jeg vil også takke de andre lektorjentene for hyggelige lunsjpauser og avbrekk fra skrivingen.

Jeg vil takke min veileder John Brumo for alle de gode rådene og tilbakemeldingene jeg har fått underveis, det har vært svært nyttig.

Jeg vil takke mamma og pappa som alltid støtter meg, og gi en egen takk til pappa som har hjulpet meg med å lese korrektur på oppgaven.

Sist men ikke minst vil jeg gi en stor takk til Hooman for at du alltid støtter meg, og til min kjære Lea for at du gir så mye glede.

Trondheim, 28. April 2013

Runa E. R. Greiner

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 - Introduksjon.....	1
1.1 Resepsjon.....	1
1.2 Problemformulering og metode.....	5
1.3 Forfatterskapets faser.....	7
1.4 Forfatterskapets linjer.....	17
1.5 Problemaforklaring.....	21
Kapittel 2 - Politikk, spill, litteratur og form.....	23
2.1 Tilbake til politikken.....	23
2.2 Spilleren Armand V.....	27
2.3 Autentisitetens problem i det språkløse.....	33
2.4 Kunstens «sannhet».....	35
2.5 Hvordan forstå sin egen tid.....	37
2.6 Fotnotene og autoren.....	41
Avslutning.....	49
Litteraturliste:.....	53
Sekundærlitteratur og sakprosa.....	53
Skjønnlitteratur.....	55

Kapittel 1 - Introduksjon

1.1 Resepsjon

«Han må forsøke å få avisene til å presentere bøker på en annen måte enn i dag. Han må forsøke å sprengte seg vekk fra kultursidene og fram til nyhetssidene» (Solstad 2000:82).

Sitatet over er hentet fra artikkelen, *Om forfatterens rolle i samfunnet*, som Dag Solstad skrev i 1967. Den unge Dag Solstad mente det var nødvendig at forfatteren brøt med det borgerlige kulturbegrepet. Han mente at litteraturen må nå et publikum utover kultursidene i avisene for at den skal kunne høres av folket, og komme ut av det borgerlig isolerte rommet. Med *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* fra 2006, lykkes Solstad med akkurat det. Romanen skapte en svært interessant debatt da den kom ut. Den 6. Oktober 2006, var daværende utenriksminister Jonas Gahr Støres anmeldelse av *Armand V.*, førstesideoppslag i *Morgenbladet*.

I *Morgenbladet* den 22.9.6 dedikerte avisens daværende redaktør Alf van der Hagen lederplassen i avisen til *Armand V. fotnoter til en uutgravd roman*. I sin anmeldelse legger Van der Hagen vekt på det spillet Armand spiller, når han som tidligere EEC- og NATO-motstander, fremmer Norges interesser gjennom yrket som ambassadør. Han spør om Armand kan fortsette å representere Norge, etter å ha sett den amerikanske ambassadørens «grisetryne» på dass, og mistet masken som den norske ambassadøren. Videre peker han på Armands oppfatning, om at det kun er gjennom kunsten man kan uttrykke seg fritt. Siste avsnitt av lederen innleder Van der Hagen med å se på det han mener er romanens spørsmål, om hvordan man ser sin egen tid utenfra: «Hvis man ser sin egen tid utenfra, spør Dag Solstads nye roman, fra fremtidens synspunkt, hva vil fremtidens folk da si?» (Van der Hagen 2006A:1). Det er det politiske, rollespillet og refleksjoner rundt sin egen tid Van der Hagen presenterer som det sentrale i romanen. Lederen avsluttes med at Van der Hagen oppfordrer daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre til å anmelde romanen.

Jonas Gahr Støre tok imot utfordringen fra *Morgenbladets* redaktør, og den 6.10.6 gav han sin anmeldelse av *Armand V.*, passende til anledningen, i form av 10 fotnoter. Han begynner første fotnote med å si at han strever med inngangen til anmeldelsen om «kynikeren og spilleren som 'ikke mente et ord av hva han sa og

heller ikke sto helhjertet bak noe han foretok seg'» (Gahr Støre 2006:1). Allerede her kommer det tydelig fram gjennom Støres retorikk hva han mener om *Armand V.* Videre spør Støre hva slags oppgave det egentlig er han har fått, om det er som anmelder han skal opptre, eller om han skal «(...) vurdere det norske diplomatiets integritet i det verdensbildet Solstad tegner?» (Gahr Støre 2006:1). Støre valgte det siste. Han peker på det han mener er Armands skruppelløse spill gjennom den norske utenriksstjenesten, til tross for at han er imot den politikken han fremmer. Om sønnen som kommer blind hjem fra Afghanistan, og da spør Støre om det er «(...) som en straff for farens forfengelige jakt på karriere i Det norske utenriksdepartementet?» (Gahr Støre 2006:1). I fotnote 4 sammenligner Støre Solstad, med Venezuelas daværende president Hugo Chavez. Så vender han om og skriver at *Armand V.* handler mer om ensomhet og følelsesmessig distanse, enn det å finne en mening i det diplomatiske liv. Han omtaler Armand som ryggradsløs, med en avstand til sine kvinner og barn, noe han mener Armand har til felles med flere av Solstads romanskikkelser. Videre sier han at diplomatens rolle nettopp er å følge sin leder, den norske regjeringen, og at: «Den relasjonshemmede og selvopptatte, ja, narsissistiske Armand V, ville vært en elendig diplomat i virkeligheten» (Gahr Støre 2006:2). Han mener at det verdensbildet Solstad tegner i *Armand V.* er svart/hvitt, og at Solstad blir George W. Bushs retoriske forbundsfelle i en verden som er delt mellom «vi» og «de andre».

Det Støre omtaler som kjernen i sin lesning av *Armand V.*, er at romanen kaster et lys over Dag Solstad og hans generasjon. Han mener at romanen er et uttrykk for 68'ers generasjonens resignasjon. I følge Støre er 68'ers generasjonen kjennetegnet med angst, uro og en forakt mot dem som ubesværet ble en del av det vestlige overflodssamfunnet. Støre hevder at Armand, i likhet med flere av Solstads mannlige hovedpersoner, er formet av det som traff dem på slutten av 60-tallet. Han avslutter anmeldelsen med å spørre om alle må resignere fordi Armand og hans generasjon resignerer. Dette svarer han selv på i den siste fotnoten:

10. Armand V og hans generasjons resignasjon maner ikke til etterfølgelse. Mens Dag Solstad vil avslutte verden, må noen av oss rett og slett videre. I virkeligheten. Vi må løfte fram de som tenker «jeg» og «framtid» de som ikke lar seg drive inn i fundamentalismens «oss» og «dem», men insisterer på også å tenke «du» og «vi» (Gahr Støre 2006:3).

Utenriksministeren er ikke enig med det verdensbildet Solstad har tegnet, og han argumenterer mot de politiske tankene i *Armand V.* Støre mener at Solstad har

resignert fordi han ser mot slutten, ikke mot framtiden, men at resten av samfunnet ikke kan gi opp av den grunn.

Støre skylder på Solstad-, hans romanskikkelser-, og hele hans generasjons resignasjon, for det kritiske verdensbildet som skildres i *Armand V.* I følge Støre er det ikke i samfunnet problemet ligger, men hos den aldrende 68'er generasjonens forakt mot det vestlige overflodssamfunnet. Ved å legge problemet hos forfatteren personlig, prøver den tidligere utenriksministeren å uskadeliggjøre romanens kritikk av den norske stat- og dens utenrikstjeneste.

En uke etter Gahr Støres anmeldelse, trykket *Morgenbladet* et 9 sider langt intervju med Dag Solstad, gjort av Alf van der Hagen. Der får Solstad forsvare seg mot utenriksministerens anmeldelse, og kommentere den veldebatterte romanen. Intervjuet innledes med: «Resignasjon er en stygg følelse, sier Dag Solstad, og tilbakeviser kritikken fra Jonas Gahr Støre» (Van der Hagen 2006B:1). Solstad sier at han ikke er resignert, og at resignerte mennesker er stygge, litterært sett, det er ikke estetisk pent. Solstad peker på at Støre bare har kalt Armand en elendig diplomat, ikke en utenkelig en. Han mener at den moralske fordømmelsen Gahr Støre gjør ovenfor Armand, og hans forhold til sine kvinner og barn, har lite med hans evner som diplomat å gjøre. Solstad sier at Støre bruker billig retorikk når han mener vi skal tenke «du» og «vi», ifølge Solstad er det en ønsketenkning. Han mener at verden er delt: «De rike og de fattige, det er de kristne og muslimene, det er imperialismen og ofrene for imperialismen. Vi tilhører en blokk. Jeg skjønner ikke Støres virkelighetsbeskrivelse» (Van der Hagen 2006B:2). Solstad sier videre at han synes det er betenkelig hvis vi har en utenriksminister i Norge som ikke kjenner på de dilemmaene Armand kjenner på, når man ser på det nære båndet Norge har til USA. Solstad svarer på kritikken fra utenriksministeren ved å sette spørsmålstejn ved hans virkelighetsbeskrivelse. Han framstiller Støre som noe naiv, når han hevder at verden ikke er delt, og at han ikke kjenner på Armands dilemmaer i den norske utenrikstjeneste. Diskusjonen mellom Støre og Solstad er et interessant eksempel på hvordan en roman kan skape debatt i våre dager.

Høsten 2006 mottok Dag Solstad Brageprisen for *Armand V.* Han ble også kåret til Norges største forfatter gjennom tidene av *Dagsavisens* anmelder Trond Haugen. Fra juryens side var begrunnelsen for tildelingen av Brageprisen at: «Solstads særegne og vitale språkføring, den omstendelige og gjentakende stilen, bringer stadig inn nye elementer: Varme, resignasjon, innsikt, og som en viktig og

befriende ingrediens finner vi den kostelige komikken» (Løwe, Sæterholen m.fl 2006:1). Juryen sa også at boka «(...) er et nytt og viktig kapittel i forfatterens fortelling om enkeltindividets strev med å forstå og innordne seg i samfunnet» (Løwe, Sæterholen m.fl 2006:1).

Aage Borchgrevink har i en artikkel om *Armand V.*, i *Morgenbladet*, brukt overskriften «Politisk rystende?». Han ser et slektskap mellom Armand og de fleste andre mannlige skikkelsene fra Solstads forfatterskap, men han mener Armand skiller seg ut på grunn av sin høye stilling i det norske byråkratiet. Han mener at det er et paradoks mellom Gymnaslærer Pedersens «indre jubel» over sitt politiske virke, og Armand V.s «indre skrik». Han legger vekt på det han omtaler som «sønneofferet», som handler om da Armands sønn dro ut i en krig startet av USA, og kom hjem lemlestet (blind). «Denne ødipale fascinasjonen skaper et karikert bilde av USA, får resten av verden til å forsvinne, og representerer dermed snarere en tilbaketrekning fra verden og (utenriks-)politikken, enn det motsatte» (Borchgrevink 2006:1). Borchgrevink ser det politiske i *Armand V.* som et motstykke til tidligere president George W. Bushs ultimatum «enten er du med oss eller med terroristene». Han sier til slutt at han verken ser på romanen som politisk rystende eller original, men som et uttrykk for en avmakt den litterære institusjon føler i en komplisert verden.

Resepsjonen viser at *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* er en viktig roman i Dag Solstads forfatterskap. Den mottok *Brageprisen i 2006* og skapte en spennende politisk debatt. Jeg har valgt å presentere deler av resepsjonen til *Armand V.* i denne oppgaven, fordi jeg mener det er interessant å se den omfattende mottakelsen romanen fikk da den kom ut. Det er sjelden at en utenriksminister kommenterer en roman i offentligheten, selv om den er kritisk mot den norske stat- og dens relasjon til USA. Resepsjonen viser hvor stor plass Solstads litteratur har i dagens samfunn. Det er interessant å se at litteraturen fremdeles kan skape debatt.

Anmelderne var uenige i hva det sentrale i romanen var, om det var tilbakevendelsen til politikken i forfatterskapet, eller om det var den nye språkføringen. Det var også ulike syn på om Armand er lik Solstads tidligere romanfigurer, eller om han skiller seg fra dem. Dette viser hvor kompleks romanen er, og hvor mange elementer i den det er som kan skape interessante problemstillinger. I resepsjonen blir det pekt på- og stilt viktige spørsmål om *Armand V.*: Hvordan man kan se sin egen tid utenfra, individets mulighet til å forstå- og være en del av samfunnet, og om den avmakt den litterære institusjonen føler i en komplisert verden.

1.2 Problemformulering og metode

I denne masteroppgaven skal jeg gi en lesning av Dag Solstads *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* fra 2006. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i denne romanen fordi det er en interessant og spennende roman fra Solstads lange forfatterskap. På den ene siden representerer *Armand V.* en ny vending i forfatterskapet, både når det kommer til formen og innholdet. Solstad bryter med «romanformen», når han skriver en roman som kun består av fotnoter, og forholdet mellom forfatteren og fortelleren blir uklart. Dette skaper rom for et nytt og friere språk i romanen, og åpner for refleksjoner som ikke er knyttet direkte til fortellingen. Armand skiller seg fra Solstads tidligere romanhelter på grunn av sin høye stilling i det norske demokratiet. Der Solstads tidligere romanfigurer har brutt med samfunnet på en eller annen måte, utnytter Armand sitt ytterste potensial når han blir ambassadør for Norge. På den andre siden inneholder romanen en tilbaketrekning til politikken, som peker tilbake til Solstads tidligere forfatterskap. Jeg skal undersøke hvordan dette kommer til uttrykk i *Armand V.*, og sammenligne romanen med Solstads tidligere forfatterskap.

Metoden jeg har valgt å benytte i min lesning av romanen, er et *intratekstuel* forfatterskapsperspektiv. Begrepet intratekstualitet kan ses i sammenheng med begrepet *intertekstualitet*. Intertekstualitet kan defineres som:

(...) alle tenkelige forbindelser mellom tekster (likheter, forskjeller, forskyvninger, forutsetninger osv.). Til tross for at det er umulig å kartlegge alle disse relasjonene, utgjør de en avgjørende forutsetning for språklig meningsdannelse (Lothe, Refsum og Solberg 2007:100).

Intertekstualitet betyr med andre ord at alle tekster henger sammen med tekster som er skrevet tidligere. Det kan være bevisst, eller ubevisst påvirkning. I en artikkel om Ola Vikers forfatterskap definerer Steinar Gimnes intratekstualitet som: «Intratekstuell blir her brukt om forhold mellom tekstar og tekstbitar innanfor Ola Vikers forfattarskap» (Gimnes :41). Intertekstualitet handler om forbindelser mellom alle tekster som er skrevet, mens intratekstualitet handler om forholdet mellom tekst, og deler av tekst, innenfor ett og samme forfatterskap. Det er nettopp denne intratekstuelle vinklingen jeg skal benytte i min lesning av *Armand V.*. Ved å gjøre en lesning av romanen, i lys av Solstads tidligere forfatterskap, kan jeg forklare ulike aspekter ved romanen. For jeg mener at det er ved å ha kunnskap om helheten av Dag Solstads forfatterskap, at jeg kan forstå betydningen av *Armand V.*. Romanen videreutvikler linjer som er sentrale gjennom hele Solstads forfatterskap, og derfor

skal jeg undersøke de indre forbindelsene som finnes mellom forfatterens verk. Jeg vil begrunne dette med at den beste konteksten for å forstå en roman skrevet av Dag Solstad, er Solstads egne romaner.

Den store utfordringen ved denne metoden, er omfanget på oppgaven. På grunn av den begrensede plassen jeg har, kan jeg ikke belyse alt som er interessant ved *Armand V.*. Derfor har jeg måttet ta noen valg om hva jeg skal legge vekt på ved romanen. Videre vil jeg gi en kort beskrivelse av det jeg skal undersøke nærmere.

Som det kommer fram i resepsjonen, er Solstad politisk i *Armand V.*, på en måte han ikke har vært siden 80-tallet. Det første jeg skal gjøre i analysedelen, er å se nærmere på hvordan Solstad tar opp tema han ikke har skrevet om på 20 år, når forfatterskapet hans nærmer seg slutten. Det er også interessant å se hvordan perspektivene har endret seg, og hvordan *Armand V.* er politisk på en annen måte enn det Solstads romaner var på 70- og 80-tallet. Videre skal jeg undersøke om tilbakevendelsen til politikken representerer en tilbaketrekning hos Solstad. Eller om Solstad prøver å presentere en ny måte for den radikale 68'eren å takle tilværelsen på.

Armand V. er en spiller. Rollespill og refleksjoner rundt hvordan man kan leve et autentisk liv har vært sentralt gjennom hele forfatterskapet, fra debuten med *Irr! Grønt!* i 1965. Solstads romanhelter er ofte outsiders i samfunnet. De har brutt med det samfunnet har forventet av dem, spilt en rolle, for å søke etter det autentiske livet. Her skiller Armand seg fra resten av Solstads hovedpersoner. Gjennom sin stilling som ambassadør for den norske stat, bryter han ikke med samfunnet, han er derimot med på å opprettholde det. Likevel er Armand en spiller. Spørsmål jeg skal undersøke videre er: Hvorfor blir *Armand V.* ambassadør, og hvordan klarer han å opprettholde det spillet han spiller gjennom hele karrieren.

Den intellektuelles mulighet til å uttrykke seg fritt har vært et tema gjennom hele forfatterskapet. Et spørsmål jeg mener romanen og forfatterskapet stiller er: Hvordan kan man gjøre motstand mot den rådende ideologien, som gir uttrykk for å være fri, nettopp på grunn av den friheten alle har til å uttrykke seg? I *Armand V.* reflekteres det over om det er gjennom kunsten man kan belyse samfunnet, og stille seg på utsiden av sin egen tid. Jeg skal undersøke: Er det gjennom verket selv, at man kan finne søken etter autenticiteten?

Armand V. er en roman som består av 99 fotnoter, og er den første romanen Solstad har skrevet som utelukkende består av fotnoter. Til slutt i denne oppgaven skal jeg diskutere fotnoteformen og knytte dette opp mot forholdet mellom forfatteren

og fortelleren i *Armand V.*. Fotnotene er en friere form å skrive romanen i, da handlingen kommer stykkevis og ikke nødvendigvis i sammenheng. Dette åpner for en metapoetisk dimensjon i romanen. I to lange fotnoter diskuteres forholdet mellom forfatteren og romanen. I disse fotnotene går fortellingen fra å være i 3. person til å bli fortalt fra en eksplisitt jeg-person. «Jeg lever bare én gang. Og det er jeg som skriver dette» (Solstad 2006A:195). Solstad prøver å lage et rom for sine egne refleksjoner i romanformen. Jeg skal videre se på: Prøver Solstad å viske ut et skille mellom fortelleren og forfatteren i romanen, ved å selv være en del av verket? I *16.07.41*, romanen som kom ut før *Armand V.*, skriver Solstad at han ønsker å dukke ned i et «språkløst område» og skrive noe helt annet. Det er interessant å undersøke: Om Solstad prøver å bryte med romansjangeren, for å søke etter et nytt språk å skrive romaner i?

1.3 Forfatterskapets faser

Dag Solstads forfatterskap deles gjerne inn i fire faser. Jeg vil se på om *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* og boka Solstad gav ut før den, *16.07.41*, innleder en 5., og kanskje avsluttende fase i forfatterskapet. Videre skal jeg dele inn de ulike fasene, ved å greie ut om hva det er som kjennetegner dem, og trekke inn de verkene som er mest relevante for analysedelen, fra hver periode.

Dag Solstad debuterte med novellesamlingen *Spiraler* i 1965, med inspirasjon fra blant andre Kafka og Beckett. Den første fasen omtales som «den modernistiske fasen» og varer fram til 1971. Her prøver Solstad «å finne ut av det modernistiske 'uføre' – på modernismens egne premisser» (Beyer og Rottem 1998:120). En sentral novelle i *Spiraler* er *Invaliden*. Den handler om en ung student som en dag innser at han er invalid. I stedet for å fortelle omverden om dette, begynner han å spille rollen som en flittig student som ikke vil forlate senga. I den første novellesamlinga introduseres rollespillet i Solstads litteratur. I 1967 gir Solstad ut sin andre novellesamling, *Svingstol*, her viser Solstad misnøye mot det kommersialiserte moderne samfunnet: «Lest kritisk kan samlingen oppfattes som en ironisk lek med materialistiske holdninger» (Beyer og Rottem 1998:125). Kritiske holdninger til kommersialismen og materialismen er tema som preger hele Solstads forfatterskap.

Solstads debutroman *Irr! Grønt!* Kom ut i 1969. Roller og den formen menneskelig handling manifesterer seg gjennom, står sentralt i romanen. Romanen

handler om den unge folkeskolelæreren Geir Brevik. Han er bevisst på livets rollespill og er særlig negativ til rollen som ung mann. Romanen tar også opp kjønnsrollemønster, og hvordan kvinner må spille rollen som- og være i bildet av «den fullkomne kvinne». Et ensidig kvinnesyn, som objektiverer kvinner, blir skildret i romanen. Det samme blir et trekantforhold mellom Geir Brevik og de to sentrale kvinnene i romanen, Benedikte Vik og Brit Winkel. «Som rollen og identiteten flyter inn i hverandre, flyter også bildet og imitasjonen av bildet over i hverandre. Utrykket skilles ikke fra det som det uttrykker» (Beyer og Rottem 1998:128). Brevik prøver å konfrontere Benedikte med den rollen hun spiller som en ung og vakker kvinne. Dette gjør han ved å få den mindre pene venninnen hennes Brit til å imitere Benedikte, for å bevise at rollen som den unge, vakre kvinnen er tillært.

Den neste fasen strekker seg fram til 1980 og har et realistisk program, med spor etter den modernistiske arven. Solstad begynner å skrive sosialrealistiske romaner, blir kommunist og melder seg inn i AKP (m-l). I 1971 gir Solstad ut romanen *Arild Asnes 1970*. Den handler om den unge forfatteren Arild Asnes som omvendes fra å være uavhengig sosialist til marxist-leninist. Den eneste tydelige personen i romanen er Arild Asnes, og verket kan sies å inneholde selvbiografiske trekk. I likhet med Solstad selv da han skrev romanen, er Arild Asnes en ung, intellektuell forfatter, som blir marxist og melder seg inn i SUF (m-l). I *Arild Asnes, 1970* tar Solstad et oppgjør med litteraturen og forfatterens rolle i samfunnet. Han hevder at den frie forfatteren er med på å opprettholde en myte om frihet i samfunnet: «Det var Arild Asnes' innerste og mest smertelige overbevisning at det var han som holdt dette samfunnet oppe. Det var ham og ingen annen som forskjønnnet fasaden til Kapitalismen» (Solstad 2004:29). Fordi den frie forfatteren kan kritisere samfunnet og skrive det han ønsker, er det han som opprettholder myten om frihet i det kapitalistiske samfunnet. I løpet av 70-tallet skriver Solstad flere sosialrealistiske romaner. Blant det en krigstriologi, hvor han vil vise at borgerskapet sviktet arbeiderklassen under den andre verdenskrig.

I det som kan omtales som den tredje fasen bryter Solstad med den sosialrealistiske litteraturen og begynner å skrive romaner som kan ses på som et oppgjør med hans tid i AKP (m-l). På 80-tallet skriver han tre romaner som handler om det politiske selvoppgjøret, hvor forholdet mellom språk og virkelighet spiller en viktig rolle. «Å skifte språk blir identisk med å skifte roller. Rollespill og språkspill blir to sider av samme sak» (Beyer og Rottem 1998:121). Disse romanene inneholder

refleksjoner rundt skrivehandlingen, og hvordan man kan prøve ut ulike typer språk og skrift.

Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelsen som har hjemsøkt vårt land er fra 1982. Romanen er en selvbiografisk, jeg-fortelling, skrevet fra den fiksjonelle gymnaslærer Pedersens synspunkt. Som i så mange av Solstads romaner, begynner *Gymnaslærer Pedersens beretning...* med at den nyutdannede gymnaslæreren står på en togstasjon i en norsk distriktsby, i dette tilfellet Larvik, klar for å starte et nytt liv. Han vil skaffe seg familie og tjene det norske samfunnet gjennom læreryrket. I løpet av to år har han lyktes med begge deler, og kort tid etter det trekkes han inn i AKP (m-l), hvor han blir et aktivt medlem.

Romanen skildrer AKP bevegelsen fra innsiden, med hemmelige møter, dekknavn på medlemmene og press om proletarisering. Det er en humoristisk og utopisk roman, som viser gymnaslærerens kritiske, og noen ganger problematiske forhold til partiet, men også hans «indre jubel» til det partiet han har brukt ti år av sitt liv på å tjene. «Jeg sykla bedagelig av gårde, sklei av gårde på bølgetoppene, kjente vannets glidende effekt ved møtet med hjul på en måte som gjorde meg berusa, jeg kjente en intens lyst til å synge, jeg var en vannmann» (Solstad 1985:199). Sitatet over er en skildring av den indre, utopiske entusiasmen gymnaslærer Pedersen føler for sin egen politiske overbevisning. Kommunismen gjorde han så beruset at han kunne «sykle på vannet». *Gymnaslærer Pedersen* er en av Solstads mest kjente romaner, den har senere blitt filmatisert og den ble innstilt til nordisk råds litteraturpris da den kom ut.

Den neste romanen Solstads gav ut var *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* fra 1984. Dette er den første av Solstads romaner hvor han selv er med som karakter. Den starter og avsluttes med en rammefortelling som forfatteren «Dag Solstad» selv er med i.

Denne gangen legger jeg beretninga i munnen på meg sjøl, og da åpner den, enten dere trur det eller ei, med at hovedpersonen slår forfatterens (altså mitt) telefonnummer i den hensikt å oppnå en avtale for å diskutere hans (altså min) forrige roman («Gymnaslærer Pedersens beretning...») som har gjort et djupt (om ei feilaktig) inntrykk på han (Solstad 2007:5).

Hovedpersonen i romanen, Arne Gunnar Larsen, og hans barndomsvenn «Dag Solstad», møtes på Theatercaféen i Oslo. Der kaller AG Larsen forfatterens siste bok, *Gymnaslærer Pedersens beretning...* for «en vittig farse», noe som fører til at han reiser seg opp og brøler. I følge «Solstad» selv, eier han ikke humor.

AG Larsen er sosialdemokrat, arkitekt og planleggingssjef for OBOS. Han skiller seg fra kona si og flytter til drabantbyen Romsås, som han selv var med på å bygge, for å være «en del av arbeiderklassens fellesskap». På Romsås møter han derimot et fravær av nærvær og fellesskap, helt til han blir kjent med det unge naboparet, Bjørn og Ylva. Da utvikler romanen seg til et melodrama, naboparet havner i en ekteskapskrise og Bjørn tar livet av Ylva. *Forsøk på å beskrive...* er en roman som viser hvordan sosialdemokratiet har mislyktes i sitt forsøk på å bygge arbeiderfellesskap i drabantbyer som Romsås. Arbeiderklassen kritiseres for å være mer opptatt av amerikanske filmer enn den virkelige verden. Med romanen avskriver Solstad den arbeiderklassen, de intellektuelle AKP'erne prøvde å frelse gjennom sitt kommunistiske prosjekt på 70-tallet.

Roman 1987 er den tredje og siste av Solstads politiske omvendelsesromaner. Den kom ut i 1987, og i 1989 mottok Dag Solstad nordisk råds litteraturpris for romanen. *Roman 1987* har en eksplisitt jeg-forteller, skrevet fra hovedpersonen Fjords synspunkt. Fortellingen starter ved historiens slutt, hvor Fjord skal: «nedtegne beretninga om den skjebnen som er blitt meg til del, og som jeg står fullt ut ansvarlig for» (Solstad 1992:5). Her ber han også leseren om å ta han på alvor med det han skal fortelle. Beretninga starter i det Fjord som ung mann ankommer Lillehammer jernbanestasjon med Dovreekspressen. Han har søkt seg til Lillehammer for å arbeide som journalistlærling i Arbeiderparti-avisa *Dagningen*. Senere utdanner Fjord seg til historiker og etter endt utdanning begynner han å arbeide som lektor ved en distrikthøgskole i Lillehammer. I motsetning til gymnaslærer Pedersen, selvproletariserer Fjord seg, og han arbeider i sju år ved Mesna kartongfabrikk. Etter disse sju årene legges fabrikk ned, og Fjord innser at han har mislyktes i sitt kommunistiske prosjekt. Fjord oppsøker igjen distriktshøgskolen for å søke arbeid der. Han finner ut at han har ødelagt den akademiske karrieren sin, og tar til takke med en jobb som hjelpelærer ved skolen. I det romanen avsluttes har Fjord giftet seg og fått barn med en 20 år yngre elev ved skolen: «Barnet blir født, jeg er til stede, og beskriver det. Som beskriver vår familieidyll, som jeg likevel ikke kan forsone meg med. Det er noe likegyldig også over ens egen lykke. Avslutter med gressklipping har jeg tenkt meg» (Solstad 1992:344). Alt Fjord gjør, fra proletarisering til stifting av familie, har noe likegyldig over seg. Fjord leter etter en mening i tilværelsen gjennom hele romanen, men finner den ikke. Noe han har til felles med romanskikkelsene fra 90- og 2000-tallet.

Det politiske selvoppgjøret er, i likhet med i *Gymnaslærer Pedersens beretning...* og i *Forsøk på å beskrive...* sentralt i *Roman 1987*. Andre tema som er sentrale i romanen er språk, og forholdet mellom språk og virkelighet. «Dypest sett handler derfor *Roman 87* om å finne et språk som kan gi mening til en virkelighet som inkluderer fortelleren selv» (Beyer og Rotttem 1998:). Solstads romanskikkelse prøver å forstå sin egen tid i en historisk kontekst. Dette peker videre fram i forfatterskapet, også mot historikeren Armand, hvor språk og tid står sentralt.

Mange har ment at den fjerde fasen i forfatterskapet innledes fra 1990. I Solstads 90-tallsromanene er politikken erstattet med fremmedgjorte outsiders, som på en eller annen måte bryter med samfunnets forventninger til dem. Den eksplisitt politiske kritikken er borte, og den modernistiske outsideren står enda mer i sentrum, gjennom hovedpersonene.

Ellevte roman, bok atten kom ut i 1992. Solstad mottok kritikerprisen for andre gang for romanen. *Ellevte roman...* starter med at hovedpersonen Bjørn Hansen står på Kongsberg jernbanestasjon. Ikke fordi han i vanlig Solstad-stil nettopp har ankommet byen, men fordi han venter på sin sønn. Sentralt i *Ellevte roman...* står Bjørn Hansens forhold til kvinnen han bodde sammen med i flere år, Turid Lammers, som han forlot kone og barn i Oslo for å være sammen med. Etter å ha bodd med Turid i 14 år forlater Bjørn Hansen henne: «Ansiktet var blitt skarpt, skrapet, hårdt. Som han savnet mjukheten i det! Men det var borte for alltid, og med den så mange av de forutsetningene Bjørn Hansen hadde bygd sitt livs ferd på» (Solstad 2009:47). Når Turids skjønnhet falmer, falmer også Bjørn Hansens interesse for henne. Fire år etter at han har flyttet fra Turid Lammers, flytter sønnen han forlot, Peter Korpi til Kongsberg. Men etter at å ha bodd med sønnen en stund innser Bjørn Hansen at han ikke liker sin egen sønn: «Han orket ikke sønnens belærende og skrytende vesen. Det bød ham i mot (...)» (Solstad 2009:121). Bjørn Hansen innser at hans egen sønn er faderløs, og det neste skrittet han tar er det mest gåtefulle, og på samme tid det mest interessante med romanen. Bjørn Hansen velger å reise til Vilnius hvor han simulerer en ulykke, for å så komme tilbake til Kongsberg for å late som at han er lam. Det er usikkert hvorfor Bjørn Hansen velger å frivillig sette seg i rullestol, han tjener ikke økonomisk på det, og ender opp med å være helt alene med det. «Men likevel var det noe med at han hadde gjennomført denne handlingen som fylte ham med en våt, mørk ro» (Solstad 2009:168). Bjørn Hansen representerer en ny type outsider i Solstads forfatterskap, 90-talls heltene har andre motiver enn skikkelsene fra 80-tallet for å

stille seg på utsiden av samfunnet. Romanskikkelsenes motiv handler ikke lenger om å forsøke å forandre samfunnet, det handler om å finne en indre sannhet, for seg selv.

Genanse og verdighet kom ut i 1994 og er den andre av Solstads 90-tallsromaner. Romanen begynner med at lektoren Elias Rukla prøver å få elevene sine til å fatte interesse for Ibsens *Vildanden*. Når han ikke lykkes med det, går han mot et direkte sammenbrudd. Han skjeller ut elevene i skolegården når han ikke får opp paraplyen sin. Dette fører til et tilbakeblikk i romanen. Elias Rukla savner samtalen, og han finner sterkt ubehag ved den kulturtilstanden han lever i.

Professor Andersens natt kom ut i 1996. En sentral hendelse i romanen er når professor Andersen blir vitne til et mord gjennom et vindu på andre siden av gata, og ikke melder fra om hendelsen. Det er denne gåten resten av romanen kretser rundt. «Hvorfor har jeg satt meg opp mot samfunnet på denne måten? Hva er det jeg vil se? I meg selv? Eller hos ham? Han som jeg så myrde?» (Solstad 2008:85). Når professoren velger å ikke melde fra om mordet, bryter han med hele sin tids ånd og en gud han selv ikke tror på, han blir en outsider.

T. Singer ble gitt ut i 1999 og er den siste av Solstads 90-talls romaner. *T. Singer* handler om bibliotekaren T. Singer som gifter seg med keramikeren Merete Sæthre, som har en datter fra før. Rett etter at Merete har bedt T. Singer om skilsmisse, dør hun i en bilulykke. Til tross for at T. Singer aldri har hatt noen nær relasjon til datteren hennes, ber han besteforeldrene hennes om foreldreretten. Han flytter til Oslo med stedatteren og oppdrar henne der, uten at han noen ganger blir ordentlig kjent med henne. «Han hadde prøvd, men trukket seg tilbake straks han merket at det ikke hadde, eller ville, lykkes ham å berøre henne» (Solstad 2006B:234). Når romanen avsluttes ser T. Singer fram til den dagen hun skal flytte, og han kan være helt alene.

Det Solstads 90-tallsromaner har til felles er en fortvilelse over tingenes tilstand, og en lengsel etter en mening i livet. Refleksjoner rundt hvordan man kan leve et autentisk liv, en bevissthet over det spillet man spiller, og de rollene man opptrer i ovenfor andre mennesker, står sentralt. Dette er årsaken til at de velger en outsiderposisjon i samfunnet, for å ikke være en del av det den rådende samfunnsstrukturen. De bryter med sin egen tid, og sin egen tids oppfatninger. Å gå til politikken er ikke lenger løsningen for Solstads 90-tallsskikkelser, istedenfor er det de intellektuelle, skolen, mediene og det kommersielle samfunnet som får gjennomgå.

16.07.41 ble gitt ut i 2002, og med den kan vi si at en 5. fase i Solstads forfatterskap innledes. Med romanen introduseres fotnoter i Solstads forfatterskap (*Roman 1987* inneholder en fotnote, men der blir det brukt på en annen måte enn i de senere romanene). I 16.07.41 brukes fotnotene til å kommentere hovedteksten og fortellerens rolle, og for å forklare hvorfor teksten ble endret enkelte steder, og hvordan romanen noen steder avviker fra det virkelige hendelsesforløpet.

I 16.07.41 oppheves et klart skille mellom fortelleren og forfatteren. Kort oppsummert handler romanen om forfatteren «Dag Solstad», og begynner med at han skal ta en flyreise fra Oslo til Frankfurt. Videre møter vi «Dag Solstad» som bor i Berlin, og hans topografiske skildringer av byen blir presentert for leseren. Mot slutten av romanen er «Dag Solstad» tilbake i Norge, hvor han skal delta på en skolereunion. Romanen avsluttes med: «I de nærmeste dagene gjorde jeg mine forretninger før jeg tok flyet tilbake til Berlin, hvor jeg siden har sittet og skrevet dette» (Solstad 2002:212). Romanen kan leses som en vending mot det selvbiografiske, den handler om «Dag Solstad», og har klare referanser til hendelser i Solstads liv. Jeg vil likevel hevde at 16.07.41 er fiksjon, og at det er en roman. I fotnote 2 sier fortelleren at: «(...) dette 'jeg' ikke er noe jeg, men noe annet, noe som oppløser seg idet man begynner å granske det nøyere, f.eks. gjennom en slags ord- og tidslek, men også i denne oppløsning er det alltid jeg som skriver dette» (Solstad 2002:33). Selv om romanen handler om Dag Solstad, er ikke hovedpersonen «Dag Solstad», den samme som forfatteren Dag Solstad. Dette blir umulig fordi forfatteren Dag Solstad ikke er identisk med den «Dag Solstad» romanen handler om. Dette skyldes tiden som har gått mellom da hendelsene i romanen faktisk skjedde, og da forfatteren skrev de ned.

Fra 16.07.41 til *Armand V.* videreføres det uklare skillet mellom fortelleren og forfatteren, det samme gjør fotnoteformen. Romankarakteren «Dag Solstad», opptrer ikke i romanen, men skillet mellom fortelleren og forfatteren er likevel uklart. I *Armand V.* tar Solstad fotnoteformen et steg videre, da romanen består av 99 fotnoter til en uskreven roman. Solstad tar igjen opp den politiske tråden, det er på mange måter en svært samfunnskritisk roman. I motsetning til de mange outsiderne fra 80- og 90-talls romanene er diplomaten Armand V. i høyeste grad en del av samfunnet, selv om han ikke er enig med de verdiene og de politiske standpunktene han må forsvare gjennom jobben sin. Gjennom *Armand V.* skildrer Solstad en ny måte for den radikale 68'eren å takle tilværelsen på, som skiller seg fra de tidligere romanene.

I det følgende vil jeg gi et kort handlingsreferat fra *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*. I 16.07.41 skriver Solstad at han ønsker å skrive romaner det er vanskelig å gjengi, og her er heller ikke *Armand V.* noe unntak. Romanen hopper fram og tilbake i kronologien, og den inneholder flere metakommentarer fra fortelleren, som skiller seg fra historien ellers. Likevel vil jeg gi en oppsummering av romanen. Dette er nyttig for at leseren skal kunne følge handlingen i romanen i analysedelen som kommer videre. *Armand V.* består av 99 fotnoter til en usynlig roman, en roman «fortelleren Solstad» aldri har greid å skrive ned. Fortelleren reflekterer over dette i fotnote 5 D]:

Denne romanen, som altså er usynlig, kan vi kalle den opprinnelige romanen. I motsetning til det som står her på papiret, og som er den roman som nå foreligger. Den består av fotnoter til den opprinnelige romanen. Den foreliggende teksts kompositoriske prinsipp kan ikke utledes av den opprinnelige romans form, men må søkes, og er allerede søkt av forfatteren, gjennom det som foreligger, altså fotnotene, som, ulikt den opprinnelige romanen, er skrevet av forfatteren, altså jeg (Solstad 2006A: 37,38).

Den opprinnelige romanen er aldri skrevet ned. Det som foreligger for leseren er fotnotene til den romanen «forfatteren» har søkt, men som han ikke har greid å skrive. Resultatet av dette er de 99 fotnotene som fungerer som en kommentar til «teksten der oppe», uten at den opprinnelige romanen kan gjenskapes av den grunn. Fortelleren hevder at temaene i den uutgravde romanen og fotnotene neppe har noe med hverandre å gjøre, likevel er fotnotene, fotnoter til den uskrevne romanen.

I begynnelsen av romanen bestemmer Armand seg for å oppsøke sønnen Are som er student, og som han ikke har sett på over et halvt år. Da kommer det et tilbakeblikk i romanen, til forrige gang han så sønnen: Are lånte Armands leilighet, mens han selv var på et utenlandsoppdrag. Armand kom hjem fra utenlandsoppholdet et par dager før det som var planlagt, og finner sønnen i det han mener er en fornedrende stilling i stua. «(...) inne fra stua så han, gjennom den halvåpne døra, et forferdelig syn. En ung mann, bare iført ei underbukse, på kne foran en ung, påkledd, kvinne. En ung fornedrelse» (Solstad 2006A:7). Det er denne hendelsen som gjør at Armand ikke ser sin egen sønn på over seks måneder, og da Armand kommer til sønnens hybel er han overrasket over at sønnen nå har blitt soldat.

Romanen inneholder tilbakeblikk til Armands ungdomstid midt på 1960-tallet, da han og barndomsvennen Paul Buer ankommer Oslo for å studere. Armand velger å studere filologi, mens Paul Buer studerer realfag. De mister etter hvert kontakten, ettersom de ender opp i så ulike studiemiljø. Paul Buers skjebne ender til slutt i at han

tar sitt eget liv. Armand er en del av 68' er generasjonen, og var i sin ungdom radikal og motstander av både EEC (EU) og NATO. Han tok hovedfag i historie, med mellomfag i tysk og fransk, i tillegg snakket han engelsk, og norsk som er hans morsmål. Armands hovedoppgave handlet om europeisk historie, og da fra de geografiske områdene på begge sider av elva Rhinen. Etter å ha arbeidet som lærer på en distriktshøgskole i to år gikk det opp for ham at hans utdanning var skreddersydd for en karriere i norsk utenrikstjeneste. Det er spillet, glamouren og mulighetene for å reise og se verden som gjør jobben som ambassadør attraktiv for Armand. Han kom inn på UD's aspirantkurs, og etter en lynkarriere på 14 år ble han utnevnt til norsk ambassadør i Jordan i en alder av 42. Ambassadør arbeider han fremdeles som når romanen avsluttes, da er Armand 65 år. I løpet av romanen er Armand gift to ganger. Første gang med N., som han får en datter med. Før han gifter seg med N. har Armand en affære med N.s tvillingsøster, som han har et nært vennskap med også når romanen slutter. Senere gifter han seg med, og har et kort ekteskap med hun som blir mor til sønnen Are.

Gjennom karrieren reflekterer Armand mye over det at han er en representant for den norske stat i utlandet og dens interesser, og da, ifølge Armand, også USAs interesser. Dette er paradoksalt for den radikale USA motstanderen Armand.

Uten på noen måte å ha forandret sin grunnleggende holdning til det politiske spill, og hans eget lands rolle i det. Den 42-årige nyutnevnte norske ambassadøren til Jordan hadde nøyaktig det samme forhold til USA som da han søkte seg inn i utenrikstjenesten, og den nå aldrende diplomat kjenner fortsatt godt til de samme holdningene og bærer dem vel strengt tatt stadig i sitt hjerte (...) (Solstad 2006A:116).

Armand selv mener det er hans embetsplikt som norsk diplomat å være lojal mot norske interesser. Denne dobbeltheten i arbeidet gir Armand en personlig tilfredsstillelse.

Rett før sønnen Are er ferdig med førstegangstjenesten, bestemmer han seg for å verve seg som spesialsoldat, og arbeide for den norske stats interesser, i en krig ledet av USA i det fjerne Østen. Are kommer blind hjem fra krigen, og da møter Armand seg selv i døren. Sønnen har blitt offer for de kreftene han selv har tjent gjennom hele sin karriere som ambassadør. Dette fører til en interessant passasje i romanen, hvor Armand møter den amerikanske ambassadøren på toalett, og ser amerikaneren med grisetryne. Armand greier likevel ikke å bryte med spillet og

karrieren. Det fører likevel til at Armand mister gleden over det spillet han har spilt gjennom arbeidet som ambassadør.

Fra tidligere å omtale forfatteren i 3.person går fortelleren over til å omtale forfatteren fra en 1.personssynsvinkel i fotnote 5 F. Han stiller da spørsmål om hvorfor han ikke greier å skrive ned den romanen han har hatt privilegiet av å finne. Svaret han finner på det er: «Jeg har for lengst passert 60 år, og er i ferd med å se framover, ikke mot framtida, men mot avslutningen. Jeg kan ikke forandre verden lenger, men jeg kan avslutte den» (Solstad 2006A:39). Fortelleren hevder at det er på grunn av hans høye alder han ikke lenger er i stand til å skrive romaner. Om det er egen forfatterkarriere eller den virkelige verden han ønsker å avslutte er uvisst. I fotnote 83 J diskuterer han videre hvorfor han ikke har greid å gå inn i den uskrevne romanen: «Ikke min vanlige standard. Jeg tror ikke resultatet hadde blitt svakt. Bare litt svakere enn det som er min standard. Det orker jeg ikke. Det er ikke min stil» (Solstad 2006A:196). Han greier ikke å skrive ned «den opprinnelige romanen», på grunn av en frykt for resultatet av arbeidet

Solstad holder på å avslutte sitt forfatterskap, og fra *16.07.41* har han sagt at han vil finne en ny måte å skrive romaner på, noe han gjør med fotnoteskrivingen i *Armand V.* Han vil finne en ny form å skrive romanen i, han leter etter et nytt språk. Jeg mener at fotnoteskrivingen, og Solstads «nye språk» etter år 2000, representerer en vending, og en 5., og kanskje avsluttende fase i forfatterskapet. I den 5. fasen er det metapoetiske refleksjoner som preger forfatterskapet. Solstad skriver litteratur som handler om litteratur, hvordan man kan skrive romaner i det moderne samfunnet, og han prøver å bryte med den formen romaner skrives i.

Solstads foreløpige siste roman, *17. roman*, kom ut i 2009, og kan leses som en oppfølger til *Ellevte roman, bok atten* fra 1992. I denne romanen forlater Solstad igjen fotnoteformen, men metakommentarene fra fortelleren er fremdeles til stede.

1.4 Forfatterskapets linjer

I det foregående har jeg vist hvordan Solstads forfatterskap kan deles inn i ulike faser. Dette har jeg gjort for å vise hvordan det snart 50 år lange forfatterskapet har utviklet seg. Likevel vil jeg sette spørsmålsteget ved å lage et absolutt skille mellom Solstads litteratur på 70-, 80-, 90- og 2000-tallet. Geir Hjorthol hevder at:

På ulike måtar tek dei opp den intellektuelles doble tilknytning til litteraturen og ideologiens makt. Kvar på sitt vis stiller dei det same grunnleggjande spørsmålet om vilkåra for motstand i eit kapitalistisk samfunn med liberalt demokrati, der kritikk ikkje blir møtt med forbod eller motstand, men tvert om blir helsa velkommen (Hjorthol 2010:44)

Hjorthol mener at alle Solstads romaner stiller spørsmål om de intellektuelles vilkår for motstand i et kapitalistisk samfunn hvor kritikk blir hilset velkommen, og at det er umulig å trekke klare skiller mellom de ulike fasene i forfatterskapet. Videre vil jeg vise hvilke linjer jeg mener er de mest sentrale i forfatterskapet, og hvilke trekk i forfatterskapet som viser fram mot *Armand V.*

Det er svært interessant å se hvordan Solstad bryter med sitt tidligere forfatterskap i *Armand V.*. Sett i et forfatterskapsperspektiv er det likevel flere trekk i romanen som peker tilbake til Solstads tidligere romaner. Det finnes flere likheter i tema og motiv mellom romanene Solstad har skrevet i løpet av sitt lange forfatterskap. Blant annet: mannlige hovedpersoner som er på alder med Solstad selv da han skrev romanene, menn med et ensidig kvinnesyn, med lik politisk bakgrunn som forfatteren, romanskikkelser som trekker seg tilbake og spiller en outsiderrolle, refleksjoner rundt det autentiske livet og sin egen tid, og søken etter språk man kan uttrykke seg gjennom, for å nevne noen. For å forstå betydningen av en roman skrevet av Solstad, er det altså viktig å ha helheten av forfatterskapet foran seg.

I Solstads romaner sirkulerer handlingen rundt en mannlig hovedperson, som kan identifiseres med forfatteren selv, både når det gjelder alder og bakgrunn. Flere av romanene starter med at den mannlige hovedpersonen står på en jernbanestasjon en sen sommerdag, i en distriktsby på Østlandet, med en blytung koffert i handen og med en alt for varm frakk på seg.

Den 1. august 1961 klyver jeg altså ned på springbrettet, sammen med min ene blytunge koffert, på Dovreekspressen, setter foten på perrongen på Lillehammer jernbanestasjon, og trekker inn den tindrende sommerluft her ved Gudbrandsdalens port (Solstad 1992:5).

Slik starter 2. avsnitt i *Roman 1987*. Solstads mannlige helter, er menn uten fortid. De ankommer nye steder de ikke har noen tilknytning til. De har ikke familie, og har ingen- eller få vennsksapsrelasjoner i det romanene begynner. Det er ofte en tilbaketrekking- eller en outsider rolle som preger Solstads romanfigurer. De bryter på ulike måter med en samfunnsnorm, og leter etter en annen mening i tilværelsen, gjennom måten de lever livet sitt på. Dette er gjennomgående i hele forfatterskapet, men det kommer til uttrykk på ulike måter i 70-, 80-, 90- og 2000-tallsromanene: Arild Asnes fra *Arild Asnes 1970* bryter ut av den borgerlige isolasjonen, som den intellektuelle forfatteren lever i og blir kommunist, AG Larsen fra *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* flytter fra det borgerlige livet for å komme nærmere arbeiderklassen, Fjord fra *Roman 1987* slutter i jobben sin som høyskolelektor for å selvproletarisere seg og arbeide på en kartongfabrikk, Bjørn Hansen fra *Ellevte roman, bok atten* simulerer en ulykke for at omverden skal tro at han er lam og at han må sitte i rullestol, og professor Andersen fra *Professor Andersens natt* blir vitne til et mord som han ikke melder fra om.

I den romanen jeg i hovedsak skal undersøke, *Armand V. fotnoter til en uutgravd roman*, er det mest sentrale: det politiske, rollespillet, refleksjoner rundt det autentiske livet, forståelsen av historien og sin egen tid, og formen romanen er skrevet i. I Solstads romaner har de mannlige hovedpersonene som regel en radikal ungdomstid som på ulike måter preger deres voksne tilværelser. «Som ingen andre har han satt ord på de splittelseserfaringer som hans egen generasjon høstet under det massive oppbruddet fra tradisjonelle livssammenhenger i 1960- og 1970-årene» (Beyer og Rottem 1998:120). Solstad tilhører som kjent 68'ers generasjonen og var et sentralt medlem i AKP (m-l) på 70- og 80- tallet, dette har preget både det tidlige og det senere forfatterskapet hans, inkludert *Armand V.*. Det som skiller Armand V., fra de tidligere 68'erne i Solstads romaner, er at han velger en karriere hvor han er med på å opprettholder verdier han egentlig er imot.

Et annet sentralt tema i forfatterskapet er rollespill og refleksjoner rundt det autentiske livet. Romanene handler ofte om outsiders som ikke klarer å finne sin naturlige plass i samfunnet, og som på en eller annen måte bryter med sosiale- og formelle forventninger. Allerede i 1968 skriver Solstad en artikkel om «nødvendigheten av å leve inautentisk», med inspirasjon fra den polske imigrantforfatteren Witold Gombrowicz. I artikkelen prøver Solstad å uttrykke hva i Gombrowicz's forfatterskap som har hatt personlig betydning for ham. Solstad hevder

at det som er viktig i livet er å være en god spiller, ikke et godt menneske. Dette knytter han opp mot form, eller rollene mennesket spiller i ulike sosiale situasjoner. «Form er alt det som mennesket manifesterer seg gjennom; handlinger, ansiktsuttrykk, språk, institusjoner, bevegelser, kropp, ideer m.m.» (Solstad 2000:127). Han mener at den eneste måten man kan leve et autentisk liv på, er ved å være bevisst på- og opprettholde en distanse til de rollene man spiller.

Refleksjoner over mulighetene for et autentisk liv søker Solstad gjennom hele forfatterskapet. I likhet med Knut Pedersen fra *Gymnaslærer Pedersen* som kom ut i 1982, og Fjord fra *Roman 1987* som kom ut i 1987, var Armand radikal i sin ungdom og utdannet seg til historiker på universitetet. Armand skiller seg fra de andre romanheltene i veien han velger videre. Både gymnaslærer Pedersen og Fjord blir kommunister, Pedersen får en sentral plass i AKP (m-l) i Larvik, og Fjord går så langt at han selvproletariserer seg og slutter i jobben sin på en distriktshøyskole. Mens Armand får en karriere innenfor den norske utenriktstjenesten. Pedersen og Fjord prøver å arbeide mot det bestående samfunnet og dets verdier, men Armand velger å arbeide for det, selv om han har den samme mistroen til systemet. Fjord mislyktes med sitt kommunistiske prosjekt. Han oppnår ingen ting med selvproletariseringen, og har ingen karriere å falle tilbake på når han resignerer etter sju år som fabrikkarbeider. Armand på sin side, underkaster seg tiden han lever i, han er bevisst den rollen han spiller som diplomat, og frigjør seg derfor fra sin rolles makt, ved å være sin rolle- og sine grenser bevisst.

Det kan også diskuteres om det er forfatteren som er den autentiske. Armand har innsett at det ikke er mulig å arbeide mot systemet, så han blir en del av det. Det finnes likevel et unntak, står det i romanen, og det er gjennom kunsten:

(...) samtidig som han avviste disse ropene nedenifra, så han med stor fortrøstning mot kunsten. Han var vendt mot kunsten. Det var derifra forløsningen skulle komme. Det var derifra ordene skulle komme. Bare kunsten var fri (Solstad 2006A:129).

Maktbalansen i samfunnet kan ikke endres av demonstrantenes rop, eller av at intellektuelle proletariserer seg og blir en del av arbeiderklassen, det er gjennom kunsten samfunnets problemer kan belyses. Dette er en problemstilling som har opptatt Solstad gjennom hele forfatterskapet. I lederartikkelen, «Om forfatterens rolle i samfunnet» fra *Profil* i april 1967 sier Solstad: «En forfatter er en outsider. Det ligger i sakens natur, i og med at han har noe han skulle ha sagt om hvordan det er her

og nå, i og med at det er noe originalt og integrert, er han et skudd mot det bestående» (Solstad 2000:79). Jeg skal diskutere om det er dette Solstad vil gjøre gjennom sin kunst, skrivekunsten. Armand kan ikke fortelle «sannheten» i sitt arbeid som diplomat, men det kan Solstad selv gjøre, som den frie kunstneren.

Flere steder i *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*, spesielt i fotnotene 5 a-i og 83 a-k, er det en fortellerstemme som skiller seg fra fortellerstemmen i resten av romanen. Denne stemmen kan ses på som forfatterens egen, og inneholder refleksjoner som ikke kan knyttes direkte opp mot handlingen i romanen. Eksempler på dette ser vi i blant annet fotnote 5 B] «(...) en ferdig roman, forfattet av meg, og utgitt i mitt navn, vitterlig også er skrevet av meg» (Solstad 2006A:35). Forfatteren er i dialog med seg selv og sitt eget forfatterskap, noe som kommer til uttrykk flere ganger i *Armand V.* og spesielt i fotnotene 5 a-i og 83 a-k. Det er ikke dermed gitt at «forfatteren Solstad» i romanen er identisk med forfatteren Solstad i virkeligheten

Forfatterkommentarer som denne ble for alvor introdusert i forfatterskapet i Solstads 15. roman *16.07.41* (I Dag Solstads 14. roman *T. Singer* fra 1999 finnes det én kommentar av denne typen, og i *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* fra 1984 er det en rammefortelling hvor forfatteren Dag Solstad er med). *16.07.41* og *Armand V.* har til felles at begge inneholder metakommentarer av fortelleren/forfatteren. I sin lesning av *16.07.41* lager Dean Krouk (2007) et skille mellom fortelleren og forfatteren i romanen. Han mener at verket eksperimenterer med romansjangeren, og at Solstad prøver å fjerne skillet mellom fortelleren og forfatteren i romansjangeren. Solstad bruker fotnoter for å diskutere romanens status som litteratur, for å vise at romanen er en fortelling og at fortelleren er klar over dette. Det kan likevel trekkes et skille mellom fortelleren og forfatteren i romanen. Det er fortelleren som diskuterer seg selv og sine egne oppfatninger i romanen, det er ikke forfatteren som gjør det. Atle Skaftun omtaler denne stemmen som *autorens stemme*. «Autoren er da forstått som utsagnets opphavsmann i all enkelthet; en opphavsmann som kan forestille seg hvor mye han vil uten at det fratår ham stemmen» (Skaftun 2002:281). Mange av metakommentarene i *Armand V.* (og de andre romanene som inneholder liknende kommentarer) kan ses på som Solstads egne meninger. Men på grunn av at romanene er fiksjon, vil jeg se på refleksjonene som *autorens stemme* eller *fortelleren Solstad* sine, ikke forfatteren Dag Solstad.

1.5 Problemavklaring

I denne introduksjonsdelen har jeg forsøkt å vise hvorfor *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* er en interessant roman å undersøke nærmere, og hvorfor det er relevant å gjøre dette i et intratekstuet forfatterskapsperspektiv. Jeg har vist hvordan det nesten 50 år lange forfatterskapet har utviklet seg fram til i dag, og hvilke tema og motiv som er gjentakende og utvikler seg gjennom hele forfatterskapet. I analysedelen videre, skal jeg gi en lesning av *Armand V.* i et forfatterskapsperspektiv. Jeg skal vise hvorfor jeg mener *Armand V.* skiller seg fra Solstads tidligere romaner, og hvordan den samme problematikken, som er gjentakende gjennom hele forfatterskapet, kommer til uttrykk. Jeg skal undersøke hvorfor Armand velger å arbeide som ambassadør, og hvordan han klarer å arbeide for verdier han innerst inne er imot. Videre skal jeg se på om det er verket selv som kan fortelle en sannhet, og belyse samfunnet fra utsiden. Det siste jeg skal gjøre, er å undersøke hvorfor *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* er skrevet i fotnoteform, og om fotnotene er søken etter en form, hvor forfatterens språk kan være fritt.

Kapittel 2 - Politikk, spill, litteratur og form

2.1 Tilbake til politikken

I *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* fra 2006 vender Dag Solstad tilbake til politikken, som man kan si har vært fraværende i hans forfatterskap siden slutten av 80-tallet. Dette er svært interessant om man ser romanen i et forfatterskapsperspektiv, tatt i betraktning den viktige rollen politikken tidligere har spilt i Solstads romaner. Politikken dominerte i stor grad Solstads forfatterskap på 70- og 80-tallet, og kan sies å ha vært fraværende på 90- og begynnelsen av 2000-tallet. *Arild Asnes, 1970* fra 1971, innleder det politiske i forfatterskapet. Politikken spilte også en stor rolle i forfatterskapet på hele 80-tallet, fram til den politiske oppgjørsromanen *Roman 1987*. Det er viktig å merke seg at det politiske også er tilstede i Solstads 90-talls romaner, men da på en mer implisitt måte:

(...) Solstads romanar ikkje er politiske først og fremst i kraft av å *handle om* politikk (i form av utettervend, kollektiv aktivisme), sjølv om vi også finn døme på det, men gjennom måten dei tematiserer og formulerer subjektets samfunnsmessige eksistens på (Hjorthol 2010:43).

Selv om Solstads romaner på 90-tallet forlater den spesifikt politiske kritikken, viser de et opprør mot samfunnsmakten, ved at skikkelsene velger å stille seg på utsiden av rådene samfunnsoppfatninger. De har andre motiver enn 80-tallsskikkelsene, men de er like fullt outsiders. Forholdet mellom politikk, autentisitet, spill, språk, eksistens og litteratur i Solstads bøker trenger ikke å tolkes som utelukkende begreper, men må ses på som sider av samme sak, som tar opp den samme problematikken. I likhet med romanheltene fra 70- og 80- tallet inntar 90-tallsskikkelsene outsider posisjoner i samfunnet. De bryter på ulike måter med de normene og kravene samfunnet stiller til dem. Eksempler på dette er professor Andersen som ikke melder fra om et mord han er vitne til, og Bjørn Hansen som frivillig setter seg i en rullestol, selv om han ikke er lam.

Kvar på sitt vis stiller dei det same grunnleggjande spørsmålet om vilkåra for motstand i eit kapitalistisk samfunn med liberalt demokrati, der kritikk ikkje blir møtt med forbod eller motstand, men tvert om blir helsa velkommen (Hjorthol 2010:44).

Denne kretsingen rundt kritikkens umulighet i det liberal-kapitalistiske samfunnet, preger Solstads forfatterskap helt tilbake til *Arild Asnes, 1970*. Dilemmaet handler om hvordan man kan være fri under den rådende samfunnsstrukturen og hvordan man kan

forstå sin egen tid. Solstads litteratur stiller spørsmålet: hvordan kan man gjøre motstand mot den rådende ideologien, som gir uttrykk for å være fri, nettopp på grunn av den friheten alle har til å uttrykke seg?

I sin artikkel fra 1965 omtaler Herbert Marcuse, den kjente filosofen fra Frankfurterskolen, dette som «Repressive Tolerance»: «And on the firm foundations of a coordinated society all but closed against qualitative change, tolerance itself serves to contain such change rather than to promote it» (Marcuse 1965:11). Med andre ord sier Marcuse, at et samfunn som tolerer alt, i en viss forstand er undertrykkende. Dette vil igjen svekke de opposisjonelle bevegelsene og styrke de konservative kreftene. Det flere av Solstads romaner gjør, er å diskutere hvordan, og om det er mulig å være et fritt menneske under den kapitalistiske og kommersielle samfunnsstrukturen. Videre skal jeg diskutere og belyse hvordan dette kommer til uttrykk i *Armand V.*, og sammenligne romanen med det tidligere forfatterskapet. Jeg skal se hvordan den undertrykte friheten henger sammen med politikk, litteratur, rollespill og autentisitet i romanen, i forhold til forfatterskapet som helhet. Og undersøke hvor man kan finne «det frie mennesket» i dag.

Som nevnt tidligere representerer *Armand V.* en tilbaketrekning i Solstads forfatterskap. Romanen handler om politikk, og inneholder en eksplisitt politisk kritikk av Norges forhold til USA, noe som var fraværende i 90-tallsromanene. Likevel bryter *Armand V.* med forfatterskapet, for Armand inntar ikke en outsider rolle i samfunnet, han er en medløper. I et forfatterskapsperspektiv er det interessant å sammenligne Armand med Solstads skikkelser fra 70- og 80-tallet, som han har mye til felles med, men som han på samme tid skiller seg drastisk fra. Jeg viser hvordan denne sammenligningen gjør det enklere å forstå *Armand V.*

Arild Asnes pines med å være en fri, intellektuell forfatter i det demokratiske Norge på begynnelsen av 1970-tallet, fordi han mener at friheten er falsk. «Intellektuelle i alle land i Skandinavia, ansiktene deres lyser av frihet, hva har dere tenkt å gjøre med det!» (Solstad 2004:26). De intellektuelle forfatterne frihet er med på å opprettholde det borgerlige demokratiet og med det kapitalismen. Når de kritiserer den falske friheten gjennom litteraturen, er de med på å bekrefte at denne friheten faktisk eksisterer. Tvilende og full av ambivalens søker Arild Asnes etter en ny politikk og et nytt språk. Det er politikken som blir Arild Asnes løsning for å finne et liv det er verdt å leve. Arild Asnes finner sin utopi i det maoistiske Kina, og blir marxist-leninist. Romanen slutter med at Arild Asnes blir politisk aktiv, «Nå skulle

han selv selge Klassekampen og agitere for sosialismen. Ville han lykkes?» (Solstad 2004:214).

Til felles har romanene *Arild Asnes, 1970, Gymnaslærer Pedersens beretning om den politiske vekkelsen som har hjem søkt vårt land* fra 1982, og *Roman 1987* fra 1987, at de handler om menn fra 68'er generasjonen som blir kommunister. Bøkene skildrer hvordan romanskikkelsene prøver å finne et svar på hvordan de skal takle tilværelsen, gjennom sine medlemskap i AKP (m-l). Arild Asnes blir aktiv kommunist idet romanen avsluttes, mens gymnasilærer Pedersen og Fjord mislykkes med sine kommunistiske prosjekter. Når *Gymnaslærer Pedersens beretning...* slutter, er det lite igjen av det AKP (m-l) i Larvik som gymnasilæreren brukte ti år av sitt liv på å tjene. «Et kommunistisk parti skal en passe seg for, jeg håper jeg har fått leseren til å forstå det. Mer uviss er jeg imidlertid på om han (eller hun, som vi sier) har forstått den indre jubel jeg har skrevet denne beretninga i» (Solstad 1985:282). Slik avsluttes romanen. Følelsen av en personlig tilfredsstillelse, en mening med livet, er kanskje det eneste Pedersen sitter igjen med, når han innser at det kommunistiske verdensbildet han hadde kjempet for, var tuftet på en illusjon.

Fjord fra *Roman 1987* blir kommunist etter å ha vært på en marxistisk historiker-kongress på Åland i 1971. Omvendelsen skjer etter en plutselig innsikt: «(...) helt på tampen av kongressen, ja, under den siste dags siste innlegg, til det avgjørende punkt da jeg viklet meg ut av dette samfunnets bånd, og lot det stå til, vel vitende om at nå har jeg brutt meg løs (...)» (Solstad 1992:207). I likhet med Arild Asnes, er det en erkjennelse om at Norge er et umulig land å leve i, som fører til Fjords politiske omvendelse. I ti år er Fjord kommunist og medlem i AKP (m-l), og like plutselig som han meldte seg inn i partiet, melder han seg ut: «Jeg meldte meg ut av Partiet umiddelbart etter at Mesna stengte portene for godt, min gjerning som AKPer var endt idet det håpløse i den var gått opp for meg» (Solstad 1992:278). I sju år var Fjord proletarisert og arbeidet ved en fabrikk. Når denne legges ned, avslutter han sin kommunistiske gjerning, det var «det håpløse i det» som gjorde utslaget. Fjords proletarisering førte ikke til de endringene han hadde ønsket, og han ble språkløs, der kommunismen gav Arild Asnes et nytt språk. Fjord gjenopptar sitt yrke som historiker, til tross for at han mener at han har ødelagt sin akademiske karriere. Han får seg jobb som hjelpelærer på distriktshøgskolen i Lillehammer, og han trer igjen inn i skriften som har vært borte for ham i de sju årene han var proletarisert.

Som nevnt innledningsvis forlater Solstad, og hans romanskikkelser, det eksplisitt politiske, i romanene som kom ut på 90- og begynnelsen av 2000-tallet. Selv om romanene tar opp mye av den samme problematikken og samfunnskritikken. I *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* vender Dag Solstad tilbake til den politiske samfunnskritikken, gjennom sin kritiske skildring av Norges forhold til USA. Det er interessant å diskutere om denne tilbakevendelsen til politikken representerer en tilbaketrekning hos Solstad, eller om han prøver å presentere en ny måte for den radikale 68'eren å takle tilværelsen på. Hovedpersonen i *Armand V.*, Armand, har flere fellestrekk med romanskikkelsene som er omtalt ovenfor. Han var en del av 68'er generasjonen, hadde en radikal ungdomstid, og var motstander av både EEC (EU) og NATO. Han skrev hovedoppgave i historie og arbeidet som lektor, i likhet med både Pedersen og Fjord. Armand skiller seg fra de andre romanskikkelsene i valg av yrke, og gjennom de verdiene han fremmer gjennom arbeidet sitt.

Etter å ha arbeidet som lektor ved en distriktshøgskole i en by på Østlandet i to år, vil Armand videre. Han mener at han kunne brukt utdanningen sin til å arbeide på universitetet eller i et forlag, men Armand velger å bli diplomat. Hovedoppgaven Armand skrev om «Grensestridighetene mellom Frankrike og de tyskspråklige statene fra 1600-tallet til 1950, eller fra Trettiårskrigen til Den europeiske kull- og stålunionen» (Solstad 2006A:112), er som skreddersydd for en jobb i diplomatiet. «Men sannheten var at denne oppgaven var skrevet av en EEC-motstander, sogar innbitt EEC-motstander, som på det daværende tidspunkt ikke næret noen drømmer om å tiltre den norske utenrikstjenesten» (Solstad 2006A:112). Armand mener at det med Norges fastlagte bånd til verdens mektigste stormakt USA, er umulig å ha en norsk uavhengig utenrikspolitikk. Likevel velger Armand å bli diplomat.

2.2 Spilleren Armand V.

Flere av Solstads romanhelter tar livsvalg som det er vanskelig å forstå, og det er interessant å undersøke *hvorfor* den unge, radikale Armand velger å bli norsk diplomat.

Glamour og velvære som det diplomatiske livet tilbyr, er fristende for Armand, og «(...) da han først ble vant til å tenke på seg selv som en kommende diplomat, så kunne han ikke lenger tenke seg å bli noe annet» (Solstad 2006A:111). Den glansen en karriere som diplomat ville kaste over Armand, var uimotståelig for ham. Det samme var tanken på den luksusen og de materielle godene han ville få gjennom en slik jobb. Men det som er avgjørende for at Armand blir diplomat, er tanken på *spillet*, og at han ser på seg selv som et paradoks. Paradokset, eller spillet, ligger i det at han som radikal, motstander av EEC og NATO, og kritisk til USAs politikk, likevel velger et yrke hvor han må fremme de verdiene han innerst inne er uenige med. Dette er avgjørende for at Armand skal kunne arbeide som diplomat.

Hvis han i utgangspunktet hadde vært en svoren venn av USA og av alt det Amerika sto, og forøvrig hadde vært den samme personen som han nå en gang var, hvis en slik person overhodet kunne tenkes, da hadde han ikke vært tilstrekkelig fristet til å søke seg til utenriks tjenesten, selv om anledningen hadde bydd seg, og han måtte ha tenkt seg grundig om hvorvidt dette hadde vært en karrierevei for ham (Solstad 2006A:119-120).

Det er denne dobbeltheten som gjør karrieren som diplomat mulig for Armand. Armand er en spiller, og han er bevisst den rollen han opptrer i som ambassadør. Når Armands karriere nærmer seg slutten, holder han fast ved at hans tiltrekning til en karriere i utenriks tjenesten skyldtes at han var en spiller, noe som igjen hadde gjort ham til en grunnleggende kyniker. «Hans glede over å være en kyniker innad i den norske (lille) utenriks tjeneste hadde vært stor, ja enestående» (Solstad 2006A:212). Det er glede Armand føler over å være en spiller, bære en maske ovenfor omgivelsene og fremme holdninger han selv ikke står inne for.

For å forstå spilleren Armand bedre, kan vi kaste et blikk tilbake til starten av Solstads forfatterskap, og artikkelen «Nødvendigheten av å leve inautentisk» fra 1967: «Denne bevissthet om å være spiller er også bevissthet om de nødvendige vilkår for å kunne leve, handle. Spilleren må derfor ha til oppgave, ikke å bli et ´ekte´ og ´åpent´ menneske igjen, men å bli en bedre spiller» (Solstad 2000:129). Armand er åpenbart en spiller. Han bærer en maske og skjuler sitt sanne jeg for omgivelsene. Etter å ha vært i selskap, hvor han har opptrådt som den norske stats utsendelse, pleier han å ligge under dyna om natta og «le seg i hjel», på de andre gjestenes bekostning,

mens han gjennomgår det som har skjedd tidligere på kvelden. Dette mener han selv er hans store styrke. Han kan le når han ligger og tenker på sitt liv og sin karriere, og de tankene og ideene han uttrykte, men ikke sto inne for. Likevel kaster ikke Armand masken, han er usvikelig lojal. «Men de stoler på meg tenkte han, de gjør virkelig det. Men det er fordi de vet at jeg lever i et språklig fengsel jeg ikke har mulighet for å slippe ut av» (Solstad 2006A:127). Armand er ikke bekymret for at hans arbeidsgivere skal skjønne hvilke verdier han egentlig står for. De som bestemmer over hans karriere vet at Armand lever i et språklig fengsel, som han ikke kan komme ut av, noe han selv trekker på skuldrene av.

Pedersen og Fjord prøver å arbeide mot det bestående samfunnet og dets verdier, men mislykkes. Armand velger å arbeide for det, selv om han har den samme mistroen til systemet, og blir en vellykket diplomat. Er Armand V. et bilde på en resignert, konform 68'er? Den radikale intellektuelle kan ikke endre samfunnet, og de verdiene som er bærende for sin samtid, det greide hvert fall ikke Fjord og gymnaslærer Pedersen, så Armand blir en medløper. Han blir språkløs, og arbeider for de verdiene han innerst inne er mot.

(...) de som virkelig identifiserer seg fullt ut med det de gjør, lever et liv uten innsikt og følgelig også et løgnaktig liv. Vår eneste mulighet til å leve et etter omstendighetene menneskeverdig liv ligger i å opprettholde en distanse til den måten vi opptrer på (Solstad 2000:128).

For å leve et ekte liv må man opprettholde en distanse til de rollene man spiller, dersom man identifiserer seg med rollen, lever man et løgnaktig liv. Dette gjør Armand til den typiske inautentiske helt. Armand har en distanse til, og er bevisst sin rolle som diplomat.

Rollespillet er sentralt i Solstads forfatterskap og det er interessant å sammenligne Armand V. med Geir Brevik, fra Solstads debutroman *Irr! Grønt!*. Geir Brevik forsøker å spille et spill ovenfor den unge, vakre Benedikte Vik. Han vil avdekke at hun oppfører og kler seg etter mannens syn på den perfekte kvinnen, og at hun dermed frivillig underkaster seg mannen, og rollen som den vakre kvinnen. «Han sto i et komplisert forhold til sin rolle. Han spilte den til alles tilfredshet, men han spilte et spill med spillet. Når han uttrykte seg gjennom det stedfortredende språket, gjorde han i virkeligheten det motsatte» (Solstad 2001:107). Med det spillet Geir Brevik spiller, prøver han å avdekke for Benedikte Vik den rollen han mener hun

opptrer i. Dette fører til et identitetseksperiment med Benedikte Vik og hennes mindre pene venninne Brit Winkel. Brevik får Brit til å imitere Benedikte, og selv spille rollen som den vakre kvinnen. «Når man blir hermet med, har man ingen illusjoner tilbake. Den andre som snapper deg opp, er like utenfor deg, snapper deg opp, imiterer deg – du blir tilintetgjort, det er ingenting tilbake» (Solstad 2001:245). Benedikte «mister masken» og flykter, og romanen ender med at Geir Brevik forelsker seg i imitatoren Brit.

Likheten mellom Geir Brevik og Armand V. er bevisstheten rundt rollene de spiller. De opptrer fordekte og forkledde ovenfor omgivelsene, heller enn åpne og ærlige. Det som skiller Armand fra Brevik er årsaken til spillet. Brevik prøver å kjempe mot et bilde av den unge mannen, og spiller en rolle for å ødelegge bildet av den vakre, unge kvinnen. Armand vil ikke miste masken foran omgivelsene, han har aldri hatt noe ønske om å gjøre det heller. Armand finner en glede over å spille dette hemmelige spillet. Han er ikke dermed identisk med sin egen form. Han er bevisst den rollen han spiller, men er usvikelig lojal og lever i sitt språklige fengsel. «(...) hans tanke var fri, men språket var et fengsel. At han var fri når han leste sine bøker, men en språkets fange når han utførte sin høye stillings plikter» (Solstad 2006A:128). Slik føler Armand det etter å ha levd i et språklig fengsel i 30 år som diplomat, han føler en glede over sin egen inautentisitet, og han verken kan eller ønsker å bryte ut av rollen sin.

Armand greier imidlertid ikke å holde masken gjennom hele romanen. Den første gangen Armand bryter med spillet, er når han er på besøk på hybelen til sønnen Are, som snart er ferdig med førstegangstjenesten i militæret.

Ja, han likte seg så godt at han formelig hadde tenkt at han skulle fortsette også etter at førstegangstjenesten var over om et par tre måneder. – Hva mener du med det? sa faren. – Jeg mener at jeg overveier å søke meg til spesialenheten, svarte sønnen (Solstad 2006A:180).

Når Are forteller faren at han vurderer å verve seg til spesialenheten og bli elitesoldat, sprekker Armands maske, han mister besinnelsen.

Han, diplomaten, mistet besinnelsen overfor sin egen sønn i det denne forteller at han har tenkt å verve seg til elitesoldat. Ja vel. Den profesjonelle diplomat handler udiplomatisk overfor sin egen sønn, med den følge at sønnen foretar et valg han sannsynligvis ikke hadde foretatt seg hvis han ikke hadde støtt på sin fars udiplomatiske reaksjon (Solstad 2006A:181)

Armand lar sønnen se sine innerste meninger, og bryter med den rollen han har spilt ovenfor omgivelsene, gjennom hele sin diplomatkarriere. Armand håner sønnen sin og den krigen han vurderer å verve seg til «ved å ville erstatte det frie med det ufrie, det rettferdige med det urettferdige, det gode med det onde, det hellige med det uhellige, det vanvittige» (Solstad 2006A:183). Armand er ikke nådeløs i sin omtale om denne krigen, og i den håpløsheten han føler ovenfor den. Are forstår, forbauset, hva slags meninger det egentlig er som skjuler seg bak farens maske. Armand håner det systemet han selv er en betrodd embetsmann innenfor, og krigene dette systemet fører. Han bryter for første gang med sitt eget spill og sin egen rolle, og han mener dypt og inderlig det han sier. «(...) han spilte ikke opphisset, han hånte ikke sønnen sin som et spillfekteri, han mente det, djupt og inderlig, men han kunne ha behersket seg hvis han hadde villet» (Solstad 2006A:184). For en gang skyld spiller ikke Armand, og det får fatale konsekvenser. Det eneste Armand oppnår, er å ofre sin egen sønn. Han mener selv at det er hans utbrudd som får sønnen til å verve seg. Are velger å verve seg til en krig i det fjerne Østen, ledet av USA. Her kan man si at Armand har møtt seg selv i døren. For er det ikke like mye seg selv, og sin egen rolle innenfor ideologien han kritiserer, som sønnens avgjørelse? Armands spill får konsekvenser, og det er derfor han blir rasende.

Etter at Armand har installert seg i det som er karrierens siste ambassadørpost, London, får han beskjed om at sønnen er skadet i krigen. Krigen som er ledet av USA, Norges militære allierte. «Faren har hentet den blinde sønnen i Oslo og tatt ham med til London, hvor han er norsk ambassadør. Sønnen blir sendt til de beste leger som verdensbyen kan oppvise. Det viser seg at det er ingenting å gjøre» (Solstad 2006A:201). Armand gjør det han kan, for å hjelpe den blinde sønnen med å utholde sin skjebne. Han tar med sønnen til London og hjelper han å få plass på en anerkjent blindeskole, og i helgene tar han ofte med sønnen på konserter og i teater. Til tross for sønnens skjebne kjenner ikke Armand noe sinne mot dem han mener er skyld i at sønnen er blind, og som han innerst inne har vært uenige med gjennom hele sin karriere.

Han vendte seg ikke i mot dem som hadde satt i gang denne krigen som sønnen kom tilbake i fra som krigsinvalid. Hvis han kjente et dypt raseri mot USA, så kom det ikke til uttrykk. Konsekvensen av det ville vært at han hadde bedt om å ta avskjed i nåde fra sin stilling som norsk sendemann, og trådd inn i pensjonistenes rekke (Solstad 2006A:209)

Det ville vært nytteløst for Armand å få kontakt med eget raseri, og vende seg mot de som var ansvarlige for den krigen som hadde gjort sønnen hans invalid. Likevel reflekterer han over de valgene han har gjort, og hans ungdoms higen etter glamour og spill. Han mener at hans egenskaper som spiller, kyniker og hans usentimentalitet, har vært hans store styrker som diplomat, og årsaken til hans vellykkede karriere. «Men det er likevel ikke til å komme bort fra at han nå var blitt et offer for de samme kreftene han så lojalt hadde tjent på en slik skeptisk, og illojal, måte, tenkte han» (Solstad 2006A:213). Spilleren Armand har blitt offer for den makten han, illojalt, selv har tjent. Armand fryktet at han var en medløper. Armand har stilt seg bak makten, og kjempet for verdier han innerst inne har vært mot hele karrieren, og den eneste reaksjonen han har hatt på dette er latter. Han har reagert med latter etter å spilt sin livs rolle som den norske diplomaten. Armand har ledd over det som har blitt sagt og de menneskene han har truffet. Likevel er det noe som har endret ham etter hendelsen med sønnen.

Under et evenement i London møter den norske ambassadøren, Armand, den amerikanske ambassadøren på toalettet. Mens de står og urinerer ved siden av hverandre, innser Armand at amerikaneren har grisetryne.

På forsiden av det som kaltes selve hodet, fantes et ansikt. Det var ufattelig kjøttfullt. Men likefullt markant og karakterfast. På grunn av at hele hodet besto av nakke, hals og ansikt, liknet han på en gris, for det er jo det som er så karakteristisk for grisen (...) (Solstad 2006A:217).

Armand er skremt over det han ser, og han kjenner at han frykter det amerikanske grisetrynet. Når de skal forlate toalettet, prøver begge å holde opp døren for den andre. Og for andre, og siste gang i romanen, bryter Armand med sitt eget spill. Armand insisterer på å la amerikaneren gå først, og sier: «- Ungdom foran skjønnhet. Da forandret scenen seg. Den amerikanske ambassadøren forandret fullstendig sitt uttrykk» (Solstad 2006A:219). Da var det ingen vei utenom for Armand, grisetrynet blir så ondt at Armand ikke tør annet enn å forlate rommet først. Den makten amerikaneren demonstrerer skremmer Armand. Etter at han har sett amerikaneren med griseansikt, vet han at det ikke er med latter og spydighet han skal memorere kveldens hendelser, når han legger seg den kvelden. «Han visste at han ville være redd for sønnen, fordi han var redd for at grisehodet ville forfølge ham inn i den, og forbli der (...)» (Solstad 2006A:218). Armands glede og latter over det *spillet* han har spilt gjennom hele karrieren, er borte. Likevel greier ikke Armand å bryte med

diplomati. Problemet ligger i hans tilhørighet. Når Armand ser den amerikanske ambassadøren med griseansikt blir han en representant for «de andre», noe han ikke ønsker. Med «de andre» mener han de som kjemper mot USAs verdensherredømme.

Armand ønsker å være en del av den vestlige kulturkrets når alt kommer til alt. Han er innsydd i makten, og i USAs verdensherredømme, og han har ikke noe sted å gå. Ved å se den amerikanske ambassadøren med grisehodet blir han en del av de andre. «(...) det gjorde ham til en forræder mot norske interesser, vis-à-vis USA, og forrykket den velsignede vennligsinnethet som Norge hadde oppnådd overfor verdens mektigste stat» (Solstad 2006A:226). For selv om Armand var imot USAs dominans, og det han mente var Norges underkastende forhold til stormakten, så kunne han ikke unnslipe det. Armand innså at det dreier seg om «oss mot dem», og at han selv, Armand, tilhørte «oss», uavhengig av hvem «oss» var på ethvert tidspunkt. «- Min stakkars sønn, tenkte han, i det han kjente at historiens sus tok tak i ham og gjennomhullet hans tomme, ubetydelige Individualitet, og fylte den» (Solstad 2006A:228). Armands tilknytning til «makten» er ambivalent. Det oppstår et paradoks mellom hans idealistiske og materialistiske motiv. Dersom han står opp mot de norske interessene og bryter med diplomati, mister han tryggheten han har i det etablerte. Hva ville han da stå igjen med?

Han er en medløper. Armand innser at han ikke har noe annet valg enn å være en del av den vestlige kulturkrets, han har ikke noe språk å opponere med, og han har ikke noe annet sted å gå. Armands glede over spillet forsvinner når han møter grisetrynet, hans spill har ikke utrettet noe, og han ender opp som et offer. Dette viser, at det ikke spiller ingen rolle om Solstads radikale 68'ere proletariserer seg, eller får høye stillinger innenfor den norske stats utenriksstjeneste, de greier ikke å endre samfunnet uansett. Verket *Armand V.*, representerer på mange måter en tilbakevendelse til politikken i Solstads forfatterskap. Dette betyr likevel ikke at det er romanskikkelsen Armand som kritisk kan belyse- og endre samfunnet. Videre skal jeg diskutere om det er verket selv, som kan belyse samfunnet fra utsiden og fortelle «sannheten».

2.3 Autentisitetens problem i det språkløse

Armand ønsker ikke å demonstrere mot den rådende samfunnsstrukturen, og han mener heller ikke at han er i noen posisjon til å gjøre det. Armand har resignert, han er en medløper. Han kan ikke endre samfunnet. Armand valgte den konforme, glamorøse veien, framfor å kjempe for det han trodde på som ung, og han ser ikke at han hadde noe annet valg.

For det er ikke Armand som kan endre samfunnet. «Armand lider under å være systemets tjener, og han føler at han står utenfor det samfunnet han foregir å virke innenfor. Han lider under sin nødvendige inautentisitet» (Hammer 2011:202). I likhet med så mange av Solstads romanpersoner føler Armand at han står på utsiden av fellesskapet: AG Larsen fra *Forsøk på å beskrive...* følte seg ikke hjemme i borgerskapet, så han oppsøkte arbeiderklassen for å lete etter en tilhørighet der, uten å finne det. Solstads 90-tallsskikkelser velger, som nevnt tidligere, en outsiderposisjon i samfunnet for å lete etter en mening i tilværelsen. De er alle det Solstad, i artikkelen «Nødvendigheten av å leve inautentisk» fra 1968, omtalte som den inautentiske helt. «Altså en helt som nekter å identifisere seg med formen. For at en slik helt skal kunne gjøre opprør mot sin egen maske og sine egne omgivelser, kreves det at han er bevisst» (Solstad 2000:129). Som så mange av de andre romanskikkelsene nekter Armand å identifisere seg med formen, og han er bevisst det spillet han spiller. I likhet med 90-tallsskikkelsene holder Armand sitt opprør skjult for omgivelsene, spillet gir en personlig tilfredsstillende. Dette står i motsetning til 70- og 80-tallsskikkelsene Geir Brevik, Arild Asnes, Gymnaslærer Pedersen og Fjord som åpent prøver å gjøre et opprør. For i motsetning til for eksempel Geir Brevik, så er det eneste Armand oppnår med sitt spill, at han skjuler sitt innerste jeg for omgivelsene. Armand ender opp som språkløs, og et offer for det samfunnet han selv har tjent.

I likhet med Armand så lever Fjord i et språklig fengsel, under de sju årene han er proletarisert.

Hva hadde jeg foretatt meg de siste sju åra? Jeg kunne ikke svare som sant var at jeg hadde tenkt mye, ikke minst over historiske problemstillinger. For jeg kunne ikke vise til noen forskning, ikke engang den minste lille artikkel (...) (Solstad 1992:279).

Fjord har forlatt hele sitt virke som historiker i løpet av den tiden han jobbet på fabrikk, men i det han melder seg ut av AKP (m-l) er han klar til å ta fatt på forskningen igjen. Også gymnaslærer Pedersen er på mange måter språkløs i sin tid i AKP (m-l). Det som gjør gymnaslæreren språkløs er at han blir partiets ansikt utad,

men på ingen måte innad. «Det foregikk sånn at jeg signerte en rekke ark, På vegne av Larvik AKP(m-l), Knut Pedersen, som de tok med seg og fylte ut med den tekst partiet på ethvert tidspunkt ønska å uttrykke» (Solstad 1985:196). Til tross for at gymnaslæreren føler ubehag ved at navnet hans blir brukt på denne måten, så ser han det logiske i det. Han mente at partiet hadde rett til å «ta navnet hans fra ham», siden han hadde stilt seg til disposisjon for dem. I ettertid ser han mer problematisk på det. «Nå, i dag, er jeg ganske forferda over at jeg kunne tillate Partiet å frata meg mitt navn, og knytte det til et språk som intet hadde med min identitet å gjøre» (Solstad 1985:197). Etter at gymnaslæreren er ferdig i partiet, så er han forferdet over at han kunne la navnet sitt bli brukt på denne måten. At han ble knyttet til et språk som ikke hadde noe med hans identitet å gjøre, noe han ikke ville godtatt etter at hans tid i AKP (m-l) er over.

Det som skiller Arild Asnes fra «de språkløse» romanskikkelsen som er nevnt over, er at han finner et nytt språk gjennom politikken. Som fri, intellektuell forfatter i det sosialdemokratiske Norge på begynnelsen av 1970-tallet, sliter den unge Arild Asnes med å finne et språk han kan skrive romaner i. «Arild Asnes` språk var spy og var derfor ikke språk, men spy. Han visste ikke hva han skulle gjøre. Hva skal han gjøre?» (Solstad 2004:35). Som nevnt tidligere er det den falske friheten den intellektuelle forfatteren har, som gjør Arild Asnes maktesløs, og som gjør at han mister språket sitt. På grunn av sitt hat mot borgerskapet blir Arild Asnes revolusjonær, noe som igjen fører til at han får et nytt språk.

Han hadde ikke noe språk lenger. Hvorfor hadde han ikke noe språk lenger? Det gikk plutselig opp for ham at det at han ikke hadde noe språk lenger, sto i direkte forbindelse med alle ansiktene han var omgitt av, øynene. Han visste at han fra nå av måtte skrive for folket (...) (Solstad 2004:203)

Arild Asnes vil skrive litteratur for arbeiderklassen, og kjempe for likhet mellom klassene. Det er gjennom kommunismen han finner sitt nye, frie språk. Videre er det er interessant å se nærmere på hvorfor Arild Asnes finner et nytt språk gjennom kommunismen, når de andre romanheltene mister sine.

2.4 Kunstens «sannhet»

Armand lever i et språklig fengsel, resignerer ovenfor makten og gjør seg til dens medløper og offer. Pedersen og Fjord «mister» språket sitt i den perioden de er kommunister, og den samfunnsmessige virkeligheten de drømte om å forandre, forblir upåvirket, til tross for anstrengelsene deres. Jeg vil igjen nevne spørsmålet, jeg mener mye av Solstads litteratur stiller: hvordan kan man gjøre motstand mot den rådende ideologien, som gir uttrykk for å være fri, nettopp på grunn av den friheten alle har til å uttrykke seg?

Mot slutten av fotnote 17 i *Armand V.* er det en interessant del som belyser dette dilemmaet. Når Armand står bak sitt språklige fengsel, hører han noen ganger demonstrantene rope hans eget, innerste språk fra gatene.

Armand avviser dem som roper. Han avviser demonstrantene. Selv når de ytrer seg refleksivt på kronikkplass i avisene. De vet ikke hva de snakker om, tenker han da, de vet ingenting. Hva er det de ikke vet? Det som Armand vet? Det som Armand har erfart? At ingen kommer utenom makta? At ingen kommer utenom realitetene? (Solstad 2006A:129).

Armand avviser sine innerste tanker og ord når de kommer fra demonstrantene på gaten under ham. Det er ikke derfra friheten eller sannheten kan komme, for i likhet med ham selv, kommer ikke demonstrantene utenom makta. Betyr dette at Armand, gymnasilærer Pedersen og Fjord ble språkløse fordi ingen kommer utenom makta, at de ikke er i noen posisjon til å opponere mot den? Armand mener at det er gjennom kunsten man finner svaret.

(...) samtidig som han avviste disse ropene nedenifra, så han med stor fortrøstning mot kunsten. Han var vendt mot kunsten. Det var derfra forløsningen skulle komme. Det var derfra ordene skulle komme. Bare kunsten var fri (Solstad 2006A:129).

Det var til kunsten Armand hadde tiltro, *bare kunsten var fri*. I motsetning til diplomaten Armand som lever i sitt språklige fengsel, har kunstnerne mulighet til å uttrykke seg ubundet. I følge Armand er kunstnerne de eneste som har mulighet til å stille seg ved siden av makten, og kritisk belyse samfunnet. «De hadde en sjelden sjanse som ingen andre hadde. Hvorfor grep de den så ytterst sjelden?» (Solstad 2006A:130). Ateisten Armand mener at dersom noe skal kunne betegnes som en synd, så er det at kunstnerne svært sjelden benytter den friheten de har til å si det de vil. Kunstnerne later som, men de gjør det nesten aldri. «Tenk hvilken lettelse det kunne ha vært for sånne som meg, la han til. Få se det svart på hvitt, gjentok han»

(Solstad 2006A:130). I følge Armand er det bare kunstnerne som er i en posisjon til å ytre hans innerste ord, alle andre er fanget i et språklig fengsel.

Er det her Solstad mener at vi kan finne forestillingen om det autentiske? Hammer sier at: «Den autentiske litterære teksten er et medium hvorigjennom forfatteren tar kritisk stilling til den sosiale virkeligheten han befinner seg innenfor, og derigjennom setter seg gjennom som fri» (Hammer 2011:77). Det er gjennom litteraturen, samfunnet og makten kan kritiseres. Det er dette som er årsaken til at forfatteren Arild Asnes finner et nytt språk gjennom sin kommunistiske omvendelse, i motsetning til Fjord og gymnasilærer Pedersen som blir språkløse. Armand er en resignert, konform 68'er som valgte velvære og glamour som ambassadør, istedenfor å arbeide for det han mener er rett. For Armand er ikke i noen posisjon til å arbeide for det han innerst inne mener er sannheten, «Han var alt innsydd i makta, på dens ferd mot undergangen» (Solstad 2006A:227). Å avdekke «sannheten», den muligheten er det forfatteren, og med det verket selv som har. Det er gjennom verket, *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*, at forfatteren selv, den frie kunstneren, Dag Solstad, kan kritisere den rådende samfunnsstrukturen og med det kapitalismen. Fortelleren er ikke språkløs selv om Armand er det, leseren har tilgang til hans innerste tanker, og med det kritikken han fremmer. Det er i kunsten og i verket selv at man kan finne søken etter det autentiske.

I følge marxistisk teori har kapitalismen skapt et syn på verden som kun fokuserer på profitt, som objektiviserer menneskene, og gjør dem fremmedgjorte fra seg selv. Menneskene er blinde for denne fremmedgjøringen på grunn av det marxistene omtaler som ideologien i samfunnet (Bertens 2008). I følge Theodor W. Adorno og hans marxistiske litteraturteori, er alle underlagt ideologien, men i den vellykkede modernistiske litteraturen kan dikter-jeget tre ut av ideologien og gi oss et nytt blikk på den. Det er gjennom kunsten man kan se noe nytt, som igjen vil være med å utvikle samfunnet. Dette henger igjen sammen med idealet om «kunstens autonomi». Kunsten kan aldri være helt autonom, men idealet er der, for at det skal være mulig å betrakte den. Den autonome kunsten har som mål å løsrive seg fra kapitalismen og markedskreftene i et samfunn. Den skal ikke være styrt av «makten» og heller ikke av «markedet». «Det avgjørende er å avdekke det litteræres vesen, det som gjør litteratur til litteratur, en roman til en roman, i motsetning til alt annet, og så dyrke dette» (Hammer 2011:195). I følge Hammer så dyrker Solstad det rent romanmessige. Litteraturen skal ikke ha som mål å selge mest mulig, eller være en

kilde til underholdning, det den skal gjøre er å «adlyde loven om det nødvendige episke». I *Armand V.* diskuteres nødvendigheten i det episke i fotnote 5 B).

(...) jeg vet godt hvorfor det første forsøket forkastes: Det er fordi, uansett hvor velskrevet det er, uansett hvor høy den litterære temperaturen er etc. etc., så er det av en slik art at jeg like godt kunne ha skrevet det stikk motsatte. Det mangler nødvendighet. Det og ikke annet (Solstad 2006A:36).

Den seriøse litteraturen skal ha «nødvendighet», for å kunne være autonom, og beholde sin nødvendighet. Den litteraturen som mangler dette, må forkastes. Ved å fjerne alt som kan omtales som det «unødvendige episke» kan litteraturen vende ryggen til ideologien, gi en kritisk beskrivelse av samfunnet, og se det fra utsiden. Slik kan litteraturen blir en motsats mot makten, og avdekke «sannheten».

2.5 Hvordan forstå sin egen tid

For å kunne forstå seg selv og sin egen tid, og rette et kritisk søkelys på dette, må man kunne stille seg på utsiden av samfunnet. I *Armand V.* diskuteres det hvilken rolle man spiller i historien, hvordan man kan forstå sin egen tid og hvorvidt det er mulig å se den fra framtidens synspunkt. T. W. Adorno mente at det er gjennom kunsten man har mulighet til å se sitt eget samfunn utenfra. Fra fremtidens synspunkt, på utsiden av det marxistisk teori omtaler som ideologien. Den frie litteraturen kan vise sannheten som ideologien skjuler, og gi et kritisk blikk på hvordan man kan forstå egen tid. Videre skal jeg undersøke hvordan verket *Armand V.*, sammenliknet med Solstads tidligere forfatterskap, reflekterer over hvordan man kan forstå sin egen tid. Og diskutere om det er gjennom verket, forfatteren kan gi en kritisk beskrivelse av samfunnet.

Refleksjoner rundt hvordan man skal forstå sin egen tid, og kritikk av vår opphøyelse av egen samtid, er sentralt i flere av Solstads romaner. Jeg vil begynne med å gå tilbake til en interessant passasje i *Roman 1987* for å belyse dette. I 1968 holder den da 27 år gamle hovedpersonen i romanen Fjord, på med sin hovedoppgave i historie. I hovedoppgaven tok han utgangspunkt i Absalon Pederssøn Beyers håndskrift «Om Norigs rige» fra 1567. «Om Norigs rige» er et håndskrift som handler om Norges historie, landets konger og stoltheter, som Nidarosdomen og Hellig Olavs legeme, topografiske beskrivelser, samt det landet hadde av varer som fisk, fe og korn. Fjord oppdager noe svært interessant da han undersøker verket. Det ligger en

ideologi nedfelt i «Om Norigs rige», som belyser den tiden det er skrevet i, uten at forfatteren greide å se det selv. Det er innholdet i sammenheng med formen verket er skrevet i, som Fjord peker på som det interessante.

Verkets autoritet ligger ikke først og fremst i den viten om Norges historie og topografi som Absalon Pederssøn har og her gir uttrykk for. Dets autoritet ligger i at denne viten er sydd sammen til et verk som er en etterlikning av det som blei skrevet i antikken. Dette blei regnet som den ypperste lærde prestasjon som kunne tenkes, og alt av betydning som blei skrevet i Europa på denne tida, kunne smykke seg med at samtida anerkjente det som etterlikninger. Derigjennom blei samtida opplyst av lyset fra Menneskehetens strålende manndomstid (Solstad 1992:145)

På 1500-tallet ble antikken sett på som den ypperste form. Tidens mål var å etterligne antikken, som ble sett på som den høyeste form for åndsliv. Fjord lesning av «Om Norigs rige» belyser dette. Verket ble skrevet i Norge, om Norge, etter de antikke idealene som de lærde i Europa hadde. Det som er interessant med Fjords lesning av «Om Norigs rige», er at han ser at verkets etterlikning av antikkens idealer, ikke ligner i det hele tatt.

Det er en smal sak å tidfeste etterlikningene til den perioden de er skrevet. Årsaken til det er at forutsetningene for deres virke har sprenget seg inn i teksten, noe de ikke var klar over og ville ha blitt opprørt over at ettertida overhodet hengte seg opp i. Det som for dem var innlysende og usynlig, står for ettertida tydelig i teksten og bestemmer den til 1500-tallet (Solstad 1992:148).

På grunn av at Absalon Pederssøn Beyer, og andre som skrev lignende verk, var blind for ideologien i sin egen samtid, greide de ikke å se at det de skrev ikke ligner antikkens idealer i det hele tatt. Naturlige forutsetninger i Absalons samtid, som at han hyller sin slottsherre i teksten, er så gitte for ham, at han ikke greier å se det selv. Han greier dermed heller ikke å se hvordan han bryter med de antikke idealene, han tror han skriver verket etter. På samme måte leste 1800-tallets nasjonsbyggere i Norge «Om Norigs rige» som en hyllest til fedrelandet, og til storheten i den norske nasjonen, lenket til *sin* samtid som de var. Det Fjord da spør seg om er:

Og hvem var jeg? Hvem var jeg, som studerte dette verket og som gjennom møysommelig arbeid kunne utsi noe om det som ikke bare ga uttrykk for at jeg var et barn av det 20. århundre, men kunne uttrykke noe sant om Mester Absalon og hans tid? (Solstad 1992:149)

Fjord innser at han heller ikke har noen bedre forutsetning for å forstå verket, for han også er bare et produkt av sin egen tid. Dersom Fjord skal se på sin egen lesning av verket som mer riktig enn det som er kommet før, er det det samme som å tro at

historien ikke vil gå videre etter hans tid. For Fjord klarer ikke forstå den ideologien som styrer sin egen samtid, noe mer enn det Absalon eller nasjonsbyggerne på 1800-tallet gjorde. «Det er ingen tvil om at jeg ikke utholdt tanken på at det jeg arbeidet med ikke hadde sannheten om mitt emne som formål, men sannheten om min egen tid» (Solstad 1992:150). Det Fjord frykter, er at hans tolkning av verket, kun belyser hvordan han er fanget av sin egen tid.

Det som kommer fram i *Roman 1987* er problemet med å forstå sin egen samtid. I et hvert samfunn finnes det gitte sannheter som menneskene lever etter, men som de er for blinde til å se selv. Det historiske studier kan belyse, er hvilke normer som var rådende tidligere. Men når man legger sitt eget livs ideologiske oppfatninger på historiske hendelser, er det på samme tid like mye seg selv og sin egen samtid man belyser. I ettertid er det enkelte å peke på hvilke ideologier som styrte fortiden, men det er umulig å se hvilke ideologier som styrer sin egen samtid. Problematikken rundt hvordan man kan forstå sin egen tid, og historien, blir videreført i *Armand V.*

Et av Armands store savn i arbeidet som ambassadør, er at han ikke kan praktisere som historiker. «Men en gang var han svært nær ved å henvende seg til offentligheten med et historisk materiale. Det var omkring 1993/94 da han var travelt opptatt med å lage et opplegg for en radikal revisjon av Aschehougs verdenshistorie» (Solstad 2006A:136A). Når Armand mottar det 16. bindet av Aschehougs verdenshistorie, reagerer han på hvordan historien er fordelt. Hans egen samtid har fått så stor plass i historiebøkene, at det blir på bekostning av fortiden. Så han bestemmer seg for å lage en ny versjon, hvor alle epokene blir viet like mye plass. Med sin radikale revideringen av Aschehougs verdenshistorie viser Armand opprør mot sitt eget samfunns opphøyelse av egen tid. «Det var som faen. Her har vi fått en verdenshistorie hvor mitt eget liv inngår i intet mindre enn fire bind. Og ennå er jeg ikke fylt 50 år. Hvor skal dette ende» (Solstad 2006A:138). Det Armand gjør, er at han lager en disposisjon til en alternativ verdenshistorie, hvor 3200 års historie rettfærdig blir fordelt på 16 bind. Han vil vise at alle menneskers tid på jorden er like viktig, han viser ærefrykt for tidsbegrepet. «Han kjente faktisk en triumf på historiens vegne. På vegne av alle som hadde levd før ham, og spesielt før år 1750. Armand leste vår tids historieoppfatning mens han hele tida hadde sin egen reviderte i bakhodet» (Solstad 2006A:140). Armand mener at fortiden er like viktig som sin egen samtid, derfor prøver han å jevne ut historien, og på den måten prøver han å gjøre seg fri fra sin egen tid.

Problemet ligger i at selv om historikeren Armand greier å forstå historien, så klarer han ikke å forstå sin egen tid, og sin egen rolle i den: «Hvis man ser vår tid utenifra, fra framtidens synspunkt, ikke fortidas, hva vil de da si? Om medløpere som Armand V?» (Solstad 2006A:169). Slike spørsmål stiller Armand seg selv, når angsten han kjenner for det spillet han spiller gjennom sin karriere som diplomat, dukker opp. Men Armand avviser spørsmålene for seg selv, uten argumentasjon. Han er ikke i stand til å svare på de, for han klarer ikke forstå seg selv, og sin egen rolle i sin egen tid. Dette henger sammen med historien og tidsbegrepet: «Og hva betyr dette? At vi, hvis vi ikke dyrker vår egen tid, likevel må underkaste oss den» (Solstad 2006A:150). Sett fra framtidens synspunkt er det enkelt å forklare den historiske utviklinga, fordi man da vet hva resultatet ble. I romanen bruker autoren Sovjetunionens fall som eksempel på dette. Etter at Sovjetunionen hadde gått under, var det enkelt å peke på hvorfor det gikk som det gikk, mens ingen ville spådd stormaktens fall tidligere, for eksempel i 1985. Problemet ligger i hvordan man skal forstå sin egen tid: «Vi må underkaste oss den fordi det heller ikke for oss finnes noen annen tid å forholde seg til» (Solstad 2006A:150). Selv om man ikke forstår sin egen tid, eller er enig i sin egen tids rådende oppfatninger, har man ikke noe annet valg enn å underkaste seg den, for man har ikke noen annen tid man kan leve i. «At jeg også, konfrontert med herskerne, kan bli tvunget til å trekke mine oppfatninger tilbake, og det høyst frivillig. Eller holde dem for meg selv. Armand V, norsk diplomat (sign.)» (Solstad 2006A:150). Spilleren Armand V. har ikke noe annet valg enn å være en del av sin egen tid og sitt eget samfunn, og derfor må han skjule sine innerste overbevisninger for menneskene rundt seg. Armand kan ikke stille seg på utsiden av det samfunnet han selv er en del av. For Armand er «fanget av makten» og av sin egen tid. Han skriver *om* verdenshistorien, for å relativisere tidsbegrepet, men han er likevel en fange av sin egen tid. Både Fjord og Armand forstår historien, og de kan forklare fortiden, men de greier ikke å forstå sin egen tid. Så begge ender opp med å ikke ha noe annet valg enn å bli en del av sin egen samtid.

Den eneste, ifølge Adorno, som har mulighet til å se sin egen tid, og sitt eget samfunn fra utsiden, er kunstneren, eller i dette tilfellet forfatteren. Adorno sa at «den vanskelige kunsten» kan gi innsikt i tenkemåter som er skjult av det han kaller «'the total context of delusion' of modern capitalism»:

He argues that unless the work of art constitutes itself from precisely what is also the source of repressive identity in modern society – namely, the capacity of the subject to control and dominate its material – it will fail to be adequate to its historical situation. Only works of art that are as technically advanced as real technology, which ‘get it right’ in terms of the standards of the most exacting practitioners, can lay claim to the sort of truth which Adorno thinks art should possess. This is because these works somehow – and Adorno never really explains how – incorporate historical insights into themselves that are inaccessible to other modes of articulation. They create freedom from what produces domination elsewhere in society (Waugh 2006:196).

Den kunsten som er produsert av de dyktigste kunstnerne, kan gi en historisk innsikt som ikke er tilgjengelig for andre. Det er kunst som frigjør seg fra den undertrykkende makten i samfunnet, kapitalismen, som kan fortelle den sannheten, Adorno mener det er kunstens oppgave å formidle. Det er forfatteren, gjennom verket, som kan belyse sin egen samtid, og de mekanismene som til enhver tid er styrende i et samfunn. Her mener jeg at både *Roman 1987* og *Armand V.* lager et skille mellom historikeren og forfatteren, eller historien og litteraturen. Gjennom sin forskning, kan historikerne Armand og Fjord belyse fortiden. Men gjennom verket kan forfatteren, i dette tilfellet Dag Solstad, belyse samtiden.

2.6 Fotnotene og autoren

Som nevnt tidligere består *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* av 99 fotnoter. Fotnotene er fotnoter til en roman autoren selv hevder at han ikke greide å skrive.

Romanen er usynlig for forfatteren i den forstand at han ikke er i stand til å skrive den. Han kan se den, inn i den, men ikke skrive den. Han må forholde seg til, og også skrive, «teksten der oppe», eller «teksten der ute». Den handler åpenbart om Armand V, som forfatteren foregir å kjenne, eller å ha kjent. Hvilken form romanen har, er uvisst, da forfatteren på et tidlig tidspunkt har vegret seg for å gå inn i den, og lete den fram (Solstad 2006A:37)

Autoren, som her opptrer som forfatteren, hevder at han ikke er i stand til å nedskrive den romanen fotnotene er en kommentar til. Han kan se inn i den, se hva den handler om, men han greier likevel ikke å skrive romanen. Autoren hevder at han vegrer seg for å skrive ned den uskrevne romanen. «Fordi jeg er uten framtid, i det jeg skriver. Selv mine svarteste romaner var ikke uten framtid. Kanskje de var uten håp, men ikke uten framtid. Nå er de uten framtid, den tid er forbi, min tid er ute nå. Og hva gjør jeg da? Dette» (Solstad 2006A:39). Autoren er uten framtid, og det er årsaken til at han ikke greier å nedskrive den uskrevne romanen, som fotnoteromanen om Armand V. er en kommentar til.

Videre vil jeg forsøke å vise hvorfor, jeg likevel mener, at fotnoteformen er et bevisst valg fra forfatterens side. Og at endringen av form ikke nødvendigvis skyldes at autoren er uten framtid, men at han mener at romansjangerens framtid er over, hvert fall i sin vante form. Gjennom hele forfatterskapet har Dag Solstad søkt etter et språk og en form han kan skrive romaner i. «Bare en litteratur som våger å være seg selv, i krass avvisning av alt det som verden omkring den vil ha av den, kan ifølge Solstad ha sivilisatorisk verdi» (Hammer 2011:195). Som nevnt tidligere skal alt som kan betegnes som «det unødvendige episke», fjernes fra romanen. Litteraturen skal ikke underholde leseren, eller skape mest mulig profitt, den skal fortelle en sannhet. Jeg vil hevde at Dag Solstad har søkt etter en fortellerstemme han kan belyse samfunnet fra utsiden med, og en form hvor kunsten kan være fri, gjennom hele forfatterskapet.

Utover i forfatterskapet inneholder litteraturen en økende grad av metakommentarer, hvor selvrefleksjonen er sentral. Jeg mener at forholdet mellom språk eller form og fortelleren eller autoren, spiller en viktig rolle i Solstads romaner, og at disse er to sider av samme sak. På samme tid som litteraturen søker etter et «nytt språk» å skrive romaner i, utfordres forholdet mellom forfatteren og fortelleren. For å vise hvordan denne tematikken har utviklet seg i løpet av Solstads ulike «faser», vil jeg vise noen sentrale eksempler fra forfatterens ulike romaner, som peker fram mot fotnotene og fortellerstemmen i *Armand V.*. Jeg vil begynne med å gå tilbake til *Arild Asnes, 1970*, fra 1971, for å belyse dette.

Som nevnt tidligere sliter den unge, intellektuelle forfatteren Arild Asnes, med å finne et språk han kan skrive romaner i. I *Arild Asnes, 1970*, er søken etter et språk uttrykt eksplisitt, gjennom hovedpersonen Arild Asnes søken etter hvordan han kan skildre verden. Han klarer ikke å skrive romaner, fordi han føler seg fanget innenfor borgerskapets språk. Før Arild Asnes' politiske omvendelse, søker han mot stillheten.

(...) at alle intellektuelle, som på kommando, satte pekefingeren foran munnen og sa: Hysj. Hysj. Tausheten. Stumheten. Den altomfattende stumheten. For en vidunderlig tanke. Den tause friheten. Norsk litteratur i 1970-årene: En eneste tynn bok med bare hvite ark (Solstad 2004:27)

For å virkelig kunne kalle seg fri, mener Arild Asnes at løsningen kan finnes i stillheten, i en roman som ikke er en roman og i et språk som ikke er språk. For ved å ikke skrive romaner, stiller forfatterne seg på utsiden av makten, og opponerer mot kapitalismen. I følge Arild Asnes er de frie forfatterne med på å opprettholde

samfunnet, og uten de ville ikke samfunnet hatt noe igjen. Her stilles spørsmålet om hvordan man kan være en fri forfatter i et samfunn som er så fritt at alt er tillatt. Det er nettopp dette problemet som igjen er sentralt i *Armand V.*. Som kjent finner Arild Asnes et nytt språk han kan skrive romaner i, gjennom sin politiske omvendelse til SUF (m-l). På 70-tallet finner Solstad svaret på hvordan han kan beholde sin posisjon som den frie forfatteren, og finne det «frie språket», gjennom kommunismen.

Som nevnt innledningsvis er *Forsøk på å beskrive...* fra 1984, den første av Solstads romaner hvor han selv er med som karakter. Romanen begynner og avsluttes med en rammefortelling, som «Dag Solstad» selv er med i. Her utfordres grensene for fiksjonen, gjennom forfatterens tilstedeværelse i romanen, noe som peker fram mot *Armand V.*. Romanen begynner med at «Dag Solstad» og hovedpersonen i romanen, forfatterens barndomsvenn AG Larsen, møtes på Theatercaféen for å diskutere «Solstads» siste roman, *Gymnaslærer Pedersens beretning...*. Hele romanen fortelles av fortelleren «Dag Solstad», uten at han selv er tilstede. På slutten av romanen dukker «Dag Solstad» opp igjen, da han oppsøker AG Larsen på hans kontor. AG Larsen spør da «Solstad» om han har tenkt å skrive om «dramaet» (se side 10) som utspant seg på Romsås:

Jeg nevner dette bare for en ting, og det er for å understreke at dette ikke har skjedd, og at den som forsøker å gå mine spor etter, intet vil finne. Nothing. Dette er ikke noen dokumentarroman, dette er ingen Rapport-bok. Dette er en gammeldags roman, kall det gjerne sosialrealisme. Men likevel spurte AG Larsen med idet jeg hadde reist meg for å gå:

- Du har vel ikke tenkt å skrive om dette? (Solstad 2007:174-175).

I sitatet over understreker fortelleren «Dag Solstad» for leseren, at til tross for sin tilstedeværelse i romanen og dialog med hovedpersonen, så er dette fiksjon. På den måten blir den «Dag Solstad» som opptrer i romanen, også en romanskikkelse.

I *Roman 1987* fra 1987, står skrivingen sentralt. Romanen er skrevet som den fiksjonelle hovedpersonen Fjords selvbiografi. I første avsnitt av *Roman 1987* ber Fjord leseren: «(...) se på meg med større forståelse enn det jeg er vant med, i den forstand at man forsøker å lytte til, og ta inn over seg det jeg forteller, før man fordømmer meg, - Gjør et forsøk!» (Solstad 1992:5). Fjord henvender seg direkte til leseren, og ber om forståelse for det han skal fortelle. Gjennom romanen søker hovedpersonen Fjord etter et språk, og en skrift, for å skape en mening med tilværelsen, Dette gjør han gjennom «selvbiografien» som utgjør romanen, men også via hovedoppgaven han skrev, og den skriftløsheten som møtte ham i hans

selvproletariserte periode. Romanen avsluttes med at fire punkter settes opp som «en planlagt fortsettelse» av historien, og den siste setningen er: «Det er noe likegyldig over ens egen lykke. Avslutter med gressklipping, har jeg tenkt meg» (Solstad 1992:344). Til tross for Fjords søken etter en mening i tilværelsen, så finner han det ikke, han er en mann «uten framtid». I likhet med *Roman 1987* er også *Gymnaslærer Pedersens beretning...* skrevet som hovedpersonens selvbiografi. Det Solstad gjør med disse romanene, er å søke etter et fritt språk, gjennom de fiksjonelle skikkelsenes livshistorier.

Mot slutten av *T. Singer* fra 1999, finnes det en forfatterkommentar som peker mot Solstads litteratur etter tusenårsskiftet, og det frie forholdet mellom fortelleren og romanen. Hele romanen er skrevet fra en 3. persons synsvinkel, bortsett fra den ene kommentaren, hvor stemmen skifter, og går over til å være en eksplisitt 1. persons fortellerstemme. Fortelleren opptrer her som forfatteren av romanen, når han skal begrunn hvorfor T. Singer er hovedpersonen:

Jeg skulle ønske jeg kunne ha sagt noe som ikke Singer kunne ha vært i stand til å reflektere. Det er noe jeg ville ha sagt akkurat om dette, men språket strekker ikke til. Mitt språk opphører der hvor også Singers refleksjoner opphører. Vi er ikke dermed identiske (Solstad 2006B:230).

Det er interessant å merke seg dette sitatet, da det er den eneste delen av romanen hvor fortelleren opptrer med en «jeg-stemme». Fortelleren bryter med historien for å fortelle at hans eget språk ikke strekker til, men at dette ikke gjør ham identisk med T. Singer. Dette peker fram mot den «friere» fortellerstemmen i *16.07.41*.

16.07.41, romanen som ble gitt ut før *Armand V.*, viser en vending i Solstads forfatterskap, som er preget av det metapoetiske. Litteraturen handler om litteratur, om hvordan man kan forstå det rent romanmessige, og forfatterens rolle i det. I *16.07.41* sier autoren «Dag Solstad» at han søker etter ny form å skrive romanen i, og han lurer på om begrepene endrer seg nå når forfatterskapet nærmer seg slutten.

(...) ved å gå djupt inn i disse endringer, synke, på en eller annen måte, vil man kanskje dukke opp med, om ikke akkurat et helt nytt språk, men med en helt ny forestilling, eller en helt ny måte å sammenstille en fortelling på, kanskje noe i retning av det marinemaleren Turner opplevde da han lot seg synke inn i sitt eget bilde, og i en alder av 70 år dukket opp igjen, med noe enhver kan se var en forløper for impresjonismen, 25 år for tidlig ute (Solstad 2002:151)

Sitatet er hentet fra et foredrag av Solstad, gjengitt i *16.07.41*. Foredraget ble i virkeligheten holdt på en litteraturfestival i Lillehammer og er gjengitt i sin helhet i romanen. Autoren «Solstad» hevder at han er innhentet og fanget av sin egne skjebne,

og at han derfor ikke kan fortsette å skrive romaner på samme måte som tidligere. Han vil bryte med formen, og derfor søker han etter et nytt språk og en ny form å skrive romanen i.

Med grunnlag i eksemplene over, vil jeg hevde at Solstad har søkt etter en ny form-, og et rom for sin egen stemme – gjennom flere av sine romaner. Selv om Solstads litteratur har gått gjennom ulike faser, så er det den samme problematikken som går igjen gjennom hele forfatterskapet, men i ulike sammenhenger. Med *Armand V.* har han tatt steget helt ut. «Jeg skriver på overtid. Mitt forfatterskap endte med *T. Singer*, skrevet og utgitt i 1999. Alt etter dette er et unntak, som aldri skal gjenta seg. Også dette» (Solstad 2006A:196). Her hevder autoren «Dag Solstad», at hans forfatterskap er over, og at *16.07.41* og *Armand V.* må regnes som unntak. Det er interessant å se på hvorfor han likevel fortsetter å skrive. Hammer sier at:

(..) å betrakte dem som et forsøk på å skape en selvstendig litterær kontekst for de nytgitte tekstene. De er tekster skrevet og presentert som romaner i en tid da den seriøse litterære romanen – og da i første rekke den modernistiske romanen – som sagt synes å høre fortiden til (Hammer 2011:193).

Hammer sier at Solstad prøver å skape en selvstendig kontekst for romanene etter tusenårsskiftet. Når den modernistiske romanen begynner å bli utdatert, bryter Solstad med formen for å bevare sin posisjon som fri forfatter.

Som kjent har jeg i det foregående undersøkt hvorvidt det er gjennom verket, *Armand V.*, at Dag Solstad kritiserer makten i samfunnet. Jeg mener at det er for å beholde sin posisjon som den frie kunstneren at Solstad bryter med romansjangeren. Ved å skrive en roman som kun består av fotnoter, prøver han å bevare sin kritiske instans som den frie forfatteren.

5 H] Jeg er så fri at jeg har en mistanke om at jeg kan bli spilt et puss, hvis jeg hadde gått i gang med å grave ut det som nå står til disposisjon for meg som den opprinnelige roman, eller Planen. At jeg blir lurt trill rundt, av en eller annen, eller snarere av ett eller annet. For å unngå dette går jeg fram på denne måten. Svarer med samme mynt, som det heter (Solstad 2006A:40)

Autoren hevder at hans frihet er så stor, at han lurer på om han blir lurt. For å unngå dette finner han en ny form å skrive romanen i. Fotnoteformen fører til et mye friere språk, og gir rom for større grad av refleksjoner, både fra *Armand* og autoren. Kronologien i historien er svært oppstykket, og fotnotene hopper fram og tilbake i tid. Som nevnt tidligere blir skillet mellom autoren og forfatteren uklart, noe som kan ses

på som en videreføring fra 16.07.41. Hele fotnoter, spesielt 5 a-i og 83 a-k, skiller seg fra de andre fotnotene i romanen. De består av kommentarer som kan leses som autoren «Dag Solstads» egne refleksjoner. I disse fotnotene er fortellerens synsvinkel i 1. person, og han opptrer på mange måter som forfatteren av romanen: «(...) en ferdig roman, forfattet av meg, og utgitt i mitt navn, vitterlig også er skrevet av meg» (Solstad 2006A:35). Fotnoteformen bekrefter den store friheten autoren besitter. Han er så fri at han ikke bare kan ytre det han ønsker, han er så fri at han kan ytre det *på hvilken måte* han ønsker. Skildringen av Armands språklige fengsel, bekrefter autoren frihet ytterligere, fordi skilnaden mellom de to blir så stor. Armand blir symbolet på den intellektuelle som blir fratatt sitt språk fra ideologien, mens autoren representerer den frie kunstneren som kan stille seg kritisk på utsiden av samfunnet.

Fotnoteformen gir også fortelleren friheten til å utelukke deler av historien, som han hevder er viktige i «romanen der oppe». Dette åpner for et slags spill mellom fotnotene og den «utgravde romanen». «Selvfølgelig prøver romanen der oppe å forklare hvorfor ekteskapet ble oppløst. Men ikke her. Her blir det bare oppløst. Ingen kommentar» (Solstad 2006A:177). Dette sitatet viser hvordan skilsmissen mellom Armand og hans andre kone, sønnens mor, blir kommentert i fotnotene. Hendelser som ikke er direkte relevante for fotnotene, blir bare tildelt en kort kommentar, og fortelleren forsvaret dette med fotnoteformen. Fotnoteformen gir fortelleren lov til å fjerne alt som kan betegnes som «det unødvendige episke», noe som på samme tid gir ham større frihet.

Flere steder i *Armand V.* kommuniserer autoren direkte med leseren og gir leserveiledninger. Et eksempel på det finner vi i fotnote 85 B: «P.S. Det er forskjell på å være skyggen, eller Skyggen, og det å befinne seg i skyggen, leve en skygetilværelse o.l. Disse ting bør man som leser, og menneske, ikke forveksle. Da mister man orienteringssansen» (Solstad 2006A:198). Dette sitatet handler om at Armand vil framstille seg som skyggen for «tvillingsøsteren», og autoren poengterer for leseren hvordan dette skal forstås. Autoren gir leseren veiledninger til hvordan romanen skal leses og hvordan man skal forstå Armand. Ved å henvende seg direkte til leseren på denne måten, forsvinner noe av det som gjør romanen til fiksjon. Det utfordrer også skilnaden mellom fortelleren og forfatteren, fordi det blir så tydelig at fortelleren opptrer som forfatteren av romanen. Solstad frigjør seg fra romanformen ved å benytte fotnotene, noe som kan ses på som et modernistisk brudd med forfatterskapet og romanen som sjanger.

Hammer sier at man må se på Adornos tanke om den moderne kunstens forbigåenhet for å forstå utviklingen i Solstads forfatterskap etter tusenårsskiftet. I det det kritiske potensialet til den modernistiske kunsten forsvinner, må den utvikles.

Uansett kan det modernistiske verk nettopp ikke *danne* skole, i alle fall ikke over lengre tid. Det kan ikke skape estetiske og litterære normer som vil kunne bli stående som allment aksepterte og objektivt gyldige. Modernismen bygger på forestillingen om *det nye*, det som på autonomt vis bryter med det eksisterende, og dermed blir skoledannelse en umulighet (Hammer 2011:198).

I modernistisk tankegang må kunsten utvikles for å beholde sitt kritiske potensial, derfor er skoledannelse umulig. Dersom kunsten, eller i dette tilfellet litteraturen, slutter å utvikle seg, vil den ikke lenger fungere som en kritisk instans i samfunnet. Litteraturen må hele tiden utfordre sjangerkonvensjonene for at kritikk og nyskapning skal være mulig. I *Armand V.* hevder autoren at han ikke lenger er i stand til å nedskrive romaner, han er uten framtid, og det er derfor han velger å skrive romanen i fotnoteform. Jeg vil likevel hevde at han mener at romansjangerens tid er forbi, at den er uten framtid. Romansjangeren må endres for at forfatterens kritiske posisjon skal bevares, og Solstads svar på dilemmaet er fotnoter. «Adornos poeng er imidlertid ikke kun at romanen motsetter seg definisjonen, men at dens egen tendens til selvoppløsning forsterkes av kunstens egen respons på sin situasjon i det sent moderne samfunn» (Hammer 2011:199). Det er ved at romanen motsetter seg det som er definisjonen på en roman, at den kan bevare sin posisjon som kritisk instans i samfunnet. Slik kan ideologien i egen samtid belyses fra utsiden, og forfatteren kan fortsette å være fri.

Avslutning

I denne masteroppgaven har jeg gjort en lesning av Dag Solstads roman *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* fra 2006. Lesningen har jeg gjort i et intratekstuetl forfatterskapsperspektiv. Det intratekstuelle perspektivet er en nyttig innfallsvinkel for å forstå et stort forfatterskap som Solstads. For Solstads litteratur kan best forstås i kontekst av hans eget forfatterskap.

På 70-tallet mente den frie, intellektuelle romanskikkelsen Arild Asnes at han var en fange under borgerskapets språk, og at han derfor var ufri. Han fant svaret på hvor han kunne finne sitt frie språk gjennom kommunismen. På 80-tallet viste Solstad hvordan kommunismen hadde gjort romanskikkelsene språkløse, og de søkte etter en annen mening i tilværelsen. Gjennom romanene prøvde Solstad å utfordre språket og fortellerrollen i romansjangeren. Med 90-tallsskikkelsene forlot litteraturen den eksplisitt politiske kritikken. De inntok andre typer outsiderroller i samfunnet med sitt «indre opprør». Med *Armand V.*, vender Solstad tilbake til den eksplisitt politiske kritikken, samtidig som han bryter med romansjangeren.

Armand skiller seg fra Solstads tidligere 68'ere på grunn av sin karriere som ambassadør. Luksusen og glamouren yrket tilbyr er attraktivt for Armand. Men først og fremst er det «spillet» som er avgjørende for Armands yrkesvalg. Han bærer en maske ovenfor omgivelsene, og arbeider for verdier han er imot. Han skiller seg fra romanskikkelsene fra 70- og 80-tallet på grunn av *sitt indre opprør* mot de verdiene han illojalt tjener. Armands maske sprekker to ganger i løpet av romanen. Det er når sønnen bestemmer seg for å reise til en krig ledet av USA, og når han ser den amerikanske ambassadøren med griseansikt. Likevel greier ikke Armand å bryte med diplomatiet, fordi han er «språkløs». Armand har ikke noe språk han kan opponere mot makten med. I flere av Solstads romaner blir hovedpersonene «fratatt» språket sitt, eller de føler seg språkløse. Forfatteren Arild Asnes mener at hans «språk er spy», helt til han finner et nytt språk gjennom sin kommunistiske omvendelse.

Armand mener at de eneste som kommer utenom makten er kunstnerne. Bare kunsten er fri. Det er gjennom kunsten at samfunnet kan belyses fra utsiden, og ideologien kan kritiseres. Derfor finner den frie, forfatteren Arild Asnes et nytt språk å skrive romaner i, mens Armand og de andre romanhelteene mister sine. Jeg mener at dette betyr, at det er gjennom verket *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*, at

forfatteren Dag Solstad prøver å kritisere- og belyse sin egen samtid. Det er han som er den frie kunstneren, og det er han som kan fortelle «sannheten».

Historikerne Fjord og Armand setter begge spørsmålstegn ved hvordan man kan forstå sin egen samtid, ved å studere historien. Begge er i stand til å forklare historiske hendelser, og se hvilke ideologier som var rådende i fortiden, men de er blinde for sin egen samtid. For ifølge Adorno er det bare gjennom den «vanskelige kunsten», at man kan se sin egen tid og sitt eget samfunn fra utsiden. Selv om Fjord og Armand ikke kan belyse samtiden, kan Solstad gjøre det med verket.

Gjennom flere av sine romaner søker Solstad etter en form og et språk han kan skrive romaner i, for å beholde sin instans som den frie forfatteren. I *Armand V.* sier autoren at han er så fri at han lurer på om han blir spilt et puss. Derfor bryter han med formen. Fotnoteformen kan leses som et modernistisk brudd med romansjangeren. Ved å bryte med formen, og utfordre romansjangeren, prøver han å beholde sin posisjon som den frie forfatteren, hvor han kan stille seg på utsiden, og kritisk belyse samfunnet og sin egen tid.

Solstads forfatterskap blir som vist innledningsvis, vanligvis delt inn i adskilte faser. Jeg har vist hvorfor jeg mener at *16.07.41* og *Armand V.* representerer en 5. fase, hvor metapoetiske refleksjoner står sentralt. Det er litteratur som handler om litteratur, og hvordan man skriver en roman. Jeg hevder likevel at Solstads forfatterskap kan forstås som «ett verk», og at det er den samme problematikken som går igjen i hans romaner.

Forholdet mellom politikk, autentisitet, spill, språk, eksistens og litteratur i Solstads bøker kan ikke å tolkes som utelukkende begreper. De må ses på som sider av samme sak som tar opp den samme problematikken: Hvordan kan man gjøre motstand mot den rådende ideologien, som gir uttrykk for å være fri, nettopp på grunn av den friheten alle har til å uttrykke seg? Jeg mener at det er nettopp dette spørsmålet Dag Solstads litteratur stiller, og som han også prøver å finne svaret på gjennom verket *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*. Svaret finner han i den åpne fotnoteformen, hvor romansjangeren blir utfordret, fortellerrollen bli uklar, og det er rom for avsporinger og kommentarer rundt det metafiksjonelle. Gjennom denne formen kan forfatteren Dag Solstad stille seg på utsiden, og gi en kritisk beskrivelse av samfunnet og de mekanismene som styrer hans egen tid.

Litteraturliste:

Sekundærlitteratur og sakprosa

Bertens, Hans (2008): *The basics literary theory*. England: Routledge

Borchgrevink, Aage (2006): «Politisk rystende».

Hentet 5.11.12 fra: http://morgenbladet.no/samfunn/2006/politisk_rystende

Brun Løwe, Cecilie, Thor Arne Sæterholen, Thorstein Norheim, Anne Merethe Kjelsvik Prinos og Rune Christiansen (2006): *Brageprisen 2006*. Nominasjoner og juryenes begrunnelser. Skjønnlitteratur for voksne.

Hentet 4.3.2013 fra: http://brageprisen.no/hovedside_1/juryens_begrunnelser_2006/

Gimnes, Steinar (2007). «Dyrk det skjønne og det muntre – Ti en og samme natt venter alle». I *Motskrift 07*.

Hentet 4.2.13 fra:

http://www.ntnu.no/c/document_library/get_file?uuid=f8efe3bc-5027-414b-908d-97861a22f154&groupId=10259

Hammer, Espen (2011): *Anstendighet og revolt*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Hjorthol, Geir (2011): *Tilbaketrekinga. Litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap*. Trondheim: Doktoravhandling: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Humanistisk fakultet. NTNU

Krouk, Dean (2007): «Topography and Autobiography in Dag Solstad's 16-07-41». I *Edda* nr 2/07, s. 171-180

Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg (2007): *Litteraturvitenskapelige leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Marcuse, Herbert (1965): «Repressive Tolerance».

Hentet 8.4.2013 fra:

<http://ada.evergreen.edu/~arunc/texts/frankfurt/marcuse/tolerance.pdf>

Rottem, Øystein (1997): *Dag Solstad - tilværelsens utlending*. Fra Norges litteraturhistorie, bind 7: Inn i medietidsalderen. Oslo: Cappelen.

Skaftun, Atle (2002): *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige i Dag Solstads forfatterskap*.

Hentet 5.3.2013 fra: <http://www.hum.uit.no/nordlit/13/skaftun.pdf>

Solstad, Dag (2000): *Artikler om litteratur 1966-1981*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Gahr Støre, Jonas (2006): «Resignasjonen».

Hentet 5.11.12 fra: <http://morgenbladet.no/boker/2006/resignasjonen>

Van der Hagen, Alf (2006A): «Dag Solstads fotnoter».

Hentet 5.11.12 fra:

http://morgenbladet.no/leder/2006/dag_solstads_fotnoter#.UXz9GrXxo8I

Van der Hagen, Alf (2006B): «Stadig i opposisjon».

Hentet 5.11.12 fra: http://morgenbladet.no/boker/2006/stadig_opposisjon

Waugh, Patricia (2006): *Literary Theory and Criticism*. England: Oxford University Press

Skjønnlitteratur

Solstad, Dag (1985): *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelsen som har hjem søkt vårt land*. Oslo: Aschehoug

Solstad, Dag (1992): *Roman 1987*. Oslo: De norske Bokklubbene A/S

Solstad, Dag (2000): *Genanse og verdighet*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2001): *Irr! Grønt!*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2002): *16.07.41*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2004): *Arild Asnes, 1970*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2006A): *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2006B): *T. Singer*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2007): *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2008): *Professor Andersens natt*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Solstad, Dag (2009): *Ellevte roman, bok atten*. Oslo: Forlaget Oktober AS

Sammendrag

Denne oppgaven er en lesning av Dag Solstads roman *Armand V. Fotnoter til en uutgravd roman* fra 2006. Lesningen er gjort i et intratekstuet forfatterskapsperspektiv. Jeg har undersøkt hvordan romanen skiller seg fra Solstads tidligere forfatterskap, og hvordan den tar opp tema som har vært sentrale gjennom hele forfatterskapet. Hovedpoenget i min lesning av romanen er hvordan den, og Solstads litteratur for øvrig, diskuterer hvordan man kan være fri i et samfunn som tolerer alt.